

PIONER

QAZAQISTAN LKÇS ORTALBQ KOMITETININ KOMSOMOL BASFASBY

Alma-Ata

05934
1939

V L A D I M I R M A I A K O V S K I

(1894 — 1930)

V. V. Maiakovskidñ atyn — uly Sovet qalqylyñ árvjñ azamattarǵy óte qúrmetpen ataldy, onyñ ǵalyndy ólenderin vaqyttǵy ǵastarǵymyz zor maqtanyspen ǵatqa aıtady. Óitkeni, Vladimir — enbekci qalqyn qalyñ ortasynan syqqan, sol qalqyn qamy usjn ǵan-tañmen jerlijñ kyresken aqyn. Ol 1930 ǵyly 36 ǵasynda dúnieden qaitty.

Eljñzdñ ǵymysylarǵy men ǵuralarǵylyñ óz vaqyttǵy usjn sotsialistik qoǵamdy quru ǵolyndaq kyresinde Vladimir Maiakovski qalamyn qanǵar oǵynna ústap ǵanda qarsy qan maıdannyñ aldındy ǵy serinde ǵyrdy. Onyñ árvjñ ólendij sózi revolutsia dúspandarǵyna uly oǵtai, naǵajaldyñ otyndaı dól qatal tıjyr túrdy. Bül — ǵai oq, ǵai otta emes, revolutsianyn qalqyn ǵalyña qarsy atylojan aǵal oqy edj. Tarixtyñ tar ǵol, taıqaq keciunde uly mñndetijn oıdajydai elegen tamaca adamyn — Vladimirdi enbekci qalqy esuaqytta da esjnen syqarmaq emes.

Kemenger kósemderijiz, Lenin — Stalin partiasy bastajan ǵymysy taby men ǵuralar sotsializm usjn erlik kyresinde ǵandy ǵerimen-ǵeksen qylyp ǵenjyr ǵyqtı. Maiakovski ózjññ ǵaldylojan kólgosyr aqyndyq mñxıtymen bül uly ǵenjstij asyly sózdñ kestesjmen suretteri berdi. Óitkeni, ol asa talantı, uly lirik, ólen sózdñ darınyñ dajıprazy edj. „Maiakovski vjzdñ sovettjik dájurijñzdñ asa talantı, tandaulı aqynı boldy ǵana solai volıjyr qalmaǵy da“. (Stalin).

Vladimirdñ aqyndyq ivorcestvosy sotsialistik kerkem ádevietin, aqyndyq severlijjññ óste solıjññ tartıratyn, tızaq ǵasaityn ta-

maca mñrasynyn ylgysj volıjyr tabıladı. Avai aqyn aıtqandaı:

„...Ólende árkiññññ-aq var tabılası,

Sonda da solardıñ var tandaması“.

Mjne, Maiakovski zamanımyzdaqy aqyndardıñ arasındaqy en kórnektisj, en tandaulısy edj.

Maiakovski sovettjik aqyn-ǵazucylar adam ǵalynyñ inçenerlijj mñndetijn qalai otyndaı kerek ekenin kórsetti, tynnan vjzyr ǵol saldy, adamgercijiktin, progressin, mädeniettin gyldengen eljnde — sovet eljnde aqyn qandaı därecede tújyr ǵazuqa volatynna ózjññ mængi úmtylmas obrazyn tarixi arenada tapıttı. Onyñ sotsialistik realizm ádisjmen ǵazojan revolutsialyq ǵavıttı lirikalarǵy, ken órjstij, teren mazmñndı, qoıa siuçetti poemalarǵy sovettjik ádevietin sáuletti klassikalıy ylgysj, aqyndyq iskussivozındaqy alylojan ǵyly zor tabısy vor sanalady.

Uly lirik aqynıñ vırçuzia qoǵamına qarsy 1913 — 1916 — 1917 ǵyldar ǵazojan: „Al, solai da“, „ǵalyqtırdı“, „Standaqy bül“, „Ózjme, syigenjme“ ǵana imperalitik soqysqa qarsy (1916-ǵyly) ǵazojan „Soqys pen veıvjtcjik“ sıaqty tolyp ǵatqan ǵana vasqa syqarmalarında vırçuzianyn zılymıdyq aıllalarǵy vaty ǵekerelep, revolutsialyq qozǵalystın erciyr, kyceie tısuıne órcij ǵalyndy ólenderjñmen ruх берімен boldı.

Ádeviet maıdanında därmensjzdjikke qarsy, cıgerlij, alqaj úmtylojan, ǵana ómjyr ǵasatqa vaqyttalqan, ygjıj aqyndyq ónermen ǵekeilegen poeziannyñ túyn kóterdi. Onyñ: „Armialar volıncı vılyqtar iskustvo“ degen ǵyly, „150.000 000“

atly poemasy ǵana vasqa kóp ǵyqarmalarǵy enbekci qalqyn vaqyttın ólende qalai ygjıteu kerek ekenin kórsetetijn — vaqaly mñra. Vladimirdñ revolutsia ǵyldarındaqy qalqy igilijj usjn sjñjrgen enbegi asa zor. Onyñ vójyn vılay qoıa túrqannyñ ózjnde de ol sovettjik ádevietin, ásjrese poeziannyñ ǵana, sonı tyrlerjñ ǵasap bergenjmen de — ǵer ǵyzjlyk ádevietin altyn qoıyna vaqaly kóp narse qostı.

Uly aqynıñ „Lenin“ ǵana „Varlyq dajspen“ sıaqty syqarmaların tek sovet azamattarǵy qana emes, ǵer ǵyzjndegj varlyq elderdñ enbekcilerj qoldarınan tısjmei syıjyr oqıdy.

Maiakovskidñ aqyndyq darıasynan eljñzdñ mñndaqan ǵas ósjrtim talantı arı susyndap aqyndyq ónerjññ sonı ǵotasına kjrude. Kózjyr sovet eljndegj túysqandyq ınytmaqy ǵarasqan ıltırdıñ vój de Vladimirdñ tamaca ólenderin óz ana tılderinde oqı bastady. Sonıñ vjrij vjzdñ qazaq qalqy.

Maiakovskidñ syqarmaların qazaq tıjıne audarudı tezdete tısu. Qazaqın sovettjik ádevietin eıdan vılay da tez órkendete berudñ kózjrgj vastı ǵuraların vjrij volıjyr sanalady. Bül ǵajdai ǵazucylar solızy men kerkem ádeviet vaspasındaqy ǵoldastardın esjnde volatyn narse.

Balalar, Maiakovskidj oqyndar! Odan uly Otandy syıudı, adatdyqty, ómjrdij syıudı, aqyndyqın asa severlik ónerin, ómjrdij ǵyn realdy kerkem suretten dij yitenejñder. Vladimir Maiakovskidñ obrazı — sovettjik kerkem ádevietin klassik, revolutsioner, ylgilij aqynınyñ obrazı dep vjlemiz.

1950-51

ÇAQSÛ DEGEN NEMENE, ÇAMAN DEGEN NEMENE

Kjckentai il
 Əkesjnen
 Ker sũradũ vylũrlar:
 —Çaqũ degen
 nemene ol,
 Çaman degen
 ne ataq?—
 Mende

çasũrn volmaĩdũ jc
 Tũndaũzdar, valalar—
 Parasũnũ vũl—
 çauavũn

Kjtarçama
 Çen siqũzar.

—Çel ẽsqũnr
 Saũr vũzũr,

Svqũsa
 Cu eger qaladan

Kjm vjmeĩdj:
 —Aĩũũan vũl

Seruen usjn
 Tũm çaman.

Çaun çauũr
 Me asũnr,

Kun parttanũr çainasa
 Əne—

Onda ylkenge de
 Baladũ da

Tamaca.

Eger, vala
 tũnek tũnder,

Lasta çatũr
 veĩjn vylqar,—

Aqĩqat js,
 Vũl valalardũn

Etterjne çaman volat.

Eger de, vala
 Syise savũn.

Paracũktj tjs çuqũs,
 Mũndai vala

tũm aĩauũl,
 Çaqũs qũlq, ədeptj js.

Eger, soqsa
 Çargũz volũr

Əj çatken valanũ,
 Men mũndaĩdũ

Syimen

Tjptj

Kjtarqda da çazvan onũ.

Oĩ aĩqailar:

—Time dese

Sonũ,
 eger kjm kjcj!—

Ondaĩ vala

Sondaĩ çaqũs,

Vjlgendjktjn veĩgjsj!

Eger de, sen

Çũrtsanũ tygeĩ

Kjtaũvũdũ

Məsjkren,
 Oktəbrattar aĩtar edj:
 „Opamsũzdan vala eken“.

Eger, vala
 Eũvek syise,

Sũqũnũ
 Kjtarqda

Yũjũr,
 Mũndauardũ

Çazad onda
 Oĩ—

çaqũs vala deũr.
 Qarqda kũrse

Tompalaũdar
 Qacsa, oĩvailar-vaçũldar.

Oĩ vala qũr
 Qorqaq çensjz,

Vũl ədeĩj çaman-aq,
 Bolsadũ tũm qarçadai ol

Çũrtqũs
 Qũsren çançal sar,

Çũrse vala ẽr,
 Çaqũs,

Əmjrdẽ
 Adam volad.

Çũrse
 Sazqda aũnar

vop cat
 Kũilekterjn lastar.

Mũndailardũ
 Vylai deĩdj:

Çaman ol,
 Nas, salaq.

Çũrse
 Taza ũstap pĩma

Çũnr ẽzj galocũn.

Oĩ—
 Bolsadũ kjckentai-aq

Aĩtarũqtaĩ çaqũs tũm.
 Saqta esjne

Mũnũ
 Əũvũr tũl.

Vjĩ
 Balalar vjũn qalmai,

Uĩdan
 Çaqũs

Əser volar,
 Eger, bolsa il—

Ças toral.
 Bala

Məz vop ketjũr qaldũ
 Dedj qattũ daũs pen:

„Çaqũsũlqda
 Çan salarũn.

Çamandũqtũ
 Jstemẽ“.

Oũrscadan aũdarqan:
 İmançanov Mũqan

айр, сыртта суынан қорғар қол-
дарына ұстар келеді. Балалардың
айда ақастың сөйне сырт, ескі
қораларды қарар сургенде—мұнда
мұнда лақаң даус естиді.

— Қайда?.. Қайда?—деп солai қа-
рай сугірісті таман бала.

Ентелеп сугірген балалар „мұн-
да“ лақаң Сұмастың қазына келсе
қозь қоғ. Тек өз қалтыр қарар тұр.

— Қозь қайсы?... деп си ете
қалды.

— Қаңа қана екi тет маңғрады
деп тұрмын қой.

Сұмас әсейінде де палсақ бала
еді, мыналардың анталар келіп
сөпелдемеетіп сүбергеніне не
деріп жіметі сазыңқырап та қалды.

Көрсіліктің бір ойай, бір вұлай
қотыр— өзінді өтіріксізін қарасы,
—деп балалар ұмтылып бастырма-
латты.

Сұмастың естідім дегенін Мақ-
пуза расқа қотырды да, балаларға
қарар: тақь да бірәз „тусаі“ іар
ізделік, маңғрақаның Сұмас естір-
ті қой, енді тавылады,—деді.

Вұқан бәрде қозьды.

— Тусаі, қосақаның. Тусаі...
Тым-тығы. Дьбыс қоғ. Көрім
сияқты сыдамсыз балалар: айтты
қой, Сұмас өтірік айтты,—деп бас-
тырмалатыр қойады.

„Тусаі“ лаидь, тындаидь... Маң-
рақан қозь даусь бәрне де естіле-
ді. Қақында емес, алыста сияқты.

— Вәі қай қақтан сықады,—
деді балалар. Тақь да тындады.
Сүрді. Қозь маңғраидь.

Қалың ақастың бәрінде бір ескі
қораға тақалқан сәрде бір топ
қалың іал. Қозь даусь сол ара-
дан сыққан тәрзді. Балалардың
тұрған сәрнен сөтіріс-сексен қа-
дамдай.

Вұлар қақындай-қақындай оқан
да сөтті. Талды айналды, арасынан
қарады, қозь қоғ. Талды бәр
төпестен сәр. Беліне сыққан
қалың сөр, байқатақан адам вәі
арада қудьқтың барын әжілетін де
емес.

Төпестің қазына келген бір
бала:— қудьқ, мұнда қудьқ,—де-
ді. Балалар сугіріп келіп уңдиді.
Олардың қақың келгенін әжілді,
қара қозь да маңғрады. Теренді-
гі кәсі воһнан асатын қудьққа
түсіп қалған. Қудьқтың аузына,
сыққан сөрке қарақанда суь аздан
воһар-воһмас қана екен. Қозь

төрт аяқьнан батраққа бірдеі
батыр сықа алмай тұр.

— Енді қайтеміз? Түсір айр
сықуға бірздің воһмыздан асыр
келеді. Өзгеміз осы арада қалайық,
бесеміз аулаға барып кәсі қақы-
ғыр келеік десті. Әрқайсысы әтірілі
өздеріңсе оларын айтты.

Мақпуза тұрды: аулаға барып
кәсі қақығыр сургенде вәі қозь
өліп қалса қайтеміз. Батылды
істеу керек. Одан да өзміз сы-
қатыр алайық. Белвөулеріңді сөсің-
дер, қақар менің беліме байлаң-
дар, мен қудьққа түсейін. Әуелі
қозьны, сонсоң мені тартып сықа-
ғыңдар,—деді.

Балалар көр оилақан қоғ. Сол
сөзді айтқан минутте-ақ белвөулердің
айыбастары сыдыр етіп ақытылып қа-
қана басталды. Мақпузаның беліне
белвөуді байлап, қудьққа түсірді.

Қудьқтың ісі салсық суь воһсы-
қан батрақ екен. Мақпуза қудьқ-
қа түсті де беліндегіңді сөсің. Қозь-
ның алдында екi аяқьның тысынан
қорылдақан батраққа қолың кө-
міп сүберіп, қолтығынан өткізіп
тұртып байлады да— тартыңдар
деді. Балалар қаң дәрмен қозьны
көтеріп төбеге айр сықты. Үсті-
басы батрақ қозьны балалар қата-
лар, бірвөулері сөр сүйіп үстіңді
батрақын сүтіп қақты.

Мақпузаның тізесінен аса екi
аяқь бірдеі қотыр батраққа кәсір
кеткен. Қозьның белің байлақан
белвөуді балалар Мақпузаны тартып
сықаруға қайта қудьққа салды.
Белвөудің үсің беліне сөрт байла-
да, қолымен қудьқтың қавыға-
сын тіреп, екi аяқьн толқып, тар-
тыңдар,—деді. Белвөудің бір қақың
ұстар төрт-бесі тырылай тартты. Де-
месің воһса-ақ сықуға ыңқайла-
нып тұрған Мақпуза аяқьн қудь-
қтың іргесіне тіреп кыс айр
сықа келді.

Аудан кәсі келгенге сыдарық
емес. Қозьның ісі кеуіп, енді воһ-
маса әлуге айналған екен.

Балалар қозьны сөтектер аулаға
сөткенге, қақың қысқа таң сімет
беріп атуға да айналып еді.

(Қалқасы келесі санда).

1) Бірі— қақалақ сияқты әлсіз түнде ұсыр,
сөзірәтін қис.

Қара қозьны қудьқтан сүтіп алың...

Сапаров

Tusa ыл Сапаровтай тусын тартан,
Ооһи vos җивермейтин җауын атқан.
Сагвазын sailap алып, сапын тызер,
Qasqair qas дүераноҗа садаҗ тартқан.
Qызынса кысҗ көкте кыnnen артқан,
Bулқына бултты вүзүр, тасты уатқан,
Туоһызүр зүлымдароҗа «zaman ақыр»
Kыргызмен кырсјдеткен million батпан.

Aq almas naizasyna җелек таqqan,
Tөведен тыиген җауын җерге qaqqan.
Ғаҗадан җармасқанды җалқыз qолмен
Qаңбақтай қаңыратыр аспаноҗа атқан.

Maidanda ағыстанса салоҗан ойы,
Qыздығыр, дауыдатыр maidan «тоһи»
Kелgende сын-туaitqa җынсе тытјр,
Toroҗайса дүеранын җүлоҗан тоһи.

Qaharly qaltыratqan qarsы җаоһи.
Auзыnan айбатанса атқан җаһи.
Bjr өзј қығыр мың qолоҗа төтер берјр,
Ғауһын су огһына сасқан қаһи.

Ғау тоһи вьт-сьт етјр дыркјреткен,
Ғарқыдар наҗаоҗаидай тьскен көккен,
Semserjn сегјз қулаc sermegende,
Tasty da qaq айғыр тјлјр өткен.

Ol kысҗ — qalq kысҗ, тартың kысҗ,
Tarixta volmaq solai erdjн jsј
«Alam» деп alasуroҗan alamның,
Alqымь azulаныр, сыноҗан тјсј.

Dьвьсь kyndjk җerden asqan җырақ,
Daуына qалың qalq тырген қулақ.
Kылджрген, кылјдеткен, сысјндјрген,
Qairatty qaharmandық qимьль ұнар.

Astьnda aq teңgedei aq аroҗмақ.
Ғаууар — er qanаты, erge рьрақ,
Tөңкерген соһи qazan секјденјр,
Cekege вјткен сүлу qатыс қулақ.

Kermede тұroҗанында wasың сүлоҗыр.
Ystјne er Сапаров тјнгенде ьроҗыр.
Ғаууар өз ватығын таныоҗандай
Ғуиткітјн қуһық тјгјр, җелсе ьроҗыр.

Ғыргенде ватыр җаумен қыбетасыр,
Arандай аузын асыр көвјк саасыр, —
Sekјldј ақыды адам ақ аroҗмақ,
Soҗатын отьраумен җауды wasыр.

Сынқаныр, сьтырқаныр вјздјн ватыр,
Bүрқаныр, вьтырқаныр ватыр ваты.
Qұрсаныр мүздай темјр тас тьлектей
Kыркјреп көк кыңындай сағы-сағы.

Qылысн салмай қыноҗа вјр суьрса
Qоимайтын qасқанына җетпей, — qusa.
Er тусын тар osьндай patriot,
Bатырдың җоһың qusa, er vor tusa.

Bыркјттен тәлјм алып җауын вурген,
Kыңынен тәлјм алып кынсе кылген.
Qалқың qairатынның җыһыһы
Sekјldј, ваоҗан ватыр өмјр сырген.

Tуоһызоҗан Сапаровтай erdj қалқ,
Tавь — вјз, — Oль октөвр җаңа тарих.
Kыreste кынсе көкте кыркјреген
Geroi ol көкsegenј нүрль җағық.

Maqtаным, was ватығым, сыг geroһи,
Acady өмјр ооҗан кынде qоһи.
Tүлоҗасын Сапаровтың көрген сайың
Ғеткендей төвөң көкке өсер воһи.

Ғырласа везјк җығын ана кесте,
Bатығын Сапаровтай алып еске;
«Uланым отаныңды qoroҗа!» deidј —
Geroi vor Сапаровтай өсет, өсте!

Qaharman qалың qairat qызы қыран
Patriot Сапаровтан тәлјм алоҗан.
Elјнде ватырлар var — qалың qairat
Soқтыqqan җауоҗа огһатар «ақыр zaman».

Oтаным — SSSR ын везјк qoroҗан
Qалқында qалың сатыық, алтын ordam.
Kызette kyndјz-тынј қуһтауы,
Ala almas kјstјн eckјн везјк qoldan.

Oҗасырдың Stalindjk қырандары,
Kөsemnen төрвие алоҗан ұландары.
Semserjn Сапаровтың tot вастырмай
Soқтыqqan җауды саррақ onan da әрј.

Сапаров кын де тјрј өмјрјнде,
Qалқымынның җырегінде көңіліңде,
Arдақты алып erdjн атын атап
Ғырлайды җоғыр җығын ватыр тјлде.

Sondыqtan, овғазы Сапаровтың
Ar-айқың айдындай Aq җауықтың
Tөңкеріс дауылында туоҗан geroi
Bar ұрпақ тәлјм алар лаықтың.

M. Ju. L E R M O N T O V

Огъь қалқының иль ақылы Михаилъ Лермонтовъ 1814 сьль октябрьдън 2 пен 3 не қарақан кунъ тунде Мәскеу қаласында, кедел дворянны, семіасында ту- ды. Ақылы үе қасында сесесі өлп, әсесінін қолында тәрбиеленді.

1828 сьлдан 1832 сьлға сеіпн Мәскеу университетінде оқыды. 1832 сьль профессорлармен келісе алмай университеттен сықты. Сол сьль Петербурғға келіп, гвардиялық кіеі прарорекітер мектевіне тусты.

Лермонтов өленді 14 қасынан бастап қазды. Сол бала кезіндегі өлендерінін өзі Лермонтовтың дү- ние сьзлік әдебиетті сете қақы влетіндігіні көрсетті. Ол, дүние сьзлік әдебиеттің ең қақы үлгіле- ріне қал қана елктеуелі болған соқ, оны воіына қақы сьлтірп алған, оғыстың нақыз дағынды иль қазу- сьсы вольды. Бүіқан „Мен Байрон емес мен басқа“, деген тақы васақа өлендері дәелі. Лермонтов өзінін тамаса сьқармалары, пат- салы Ресеиде декабристер септі- геннен кейін воіқан тілдігі қара- нқы реаксияны сьлдарында қаз- ды. Ол кезде огъь қалқының ал- дынқы қатардағы адамдары тегіс қуқында еді. Востандық туралы айтылған қалқыз ауз сөз үеіп— дүре соқы, сеп аудары, дағы асу қазалары қолданылатын.

Қалқының даньсран иль ақылы Пушкинді қан ісер патса мен оны қазу тортары осы кезде өл- тірген воіатын.

Қаңа қазыр сьрген қас ақылы, өзіне вьткен варық кыс, сьгер ватылдығымен, патсапын осы айуан- дық қымтысы өлтіре әкереілер, „Ақылыны өлтірпе“ деген өзінін атақты өленін қазды. Бүі өлен огъь роеліасыны ең кысқылерінін қата- ғына қозылады.

Патса Николай I, Лермонтовты татқыноға алып, Кавказға сеп ау- дарды. Ол кезде патсапын армиласы Кавказ қалқыны вадқындру үеіп соқысыр қатқан еді, Лермонтов патсапын қалқыны воіыпса сол ар- мияға сьверіді. Лермонтов Кав- казда сьтірп, декабрист А. I. Адо- лейскимен таньсты. Лермонтов Кавказдағы тау қалқыларыны өз востандығы үеіп соқысқан еллік кыресіне сьісінді, осы сьіспенсі- лік сезіміні өзінін „Мьсы“ атты роетасында, „Қақыны“ деген өле- нінде қазды. Кавказды тамаса

сөліу тавықатын суреттеп, тамаса өлендер арнады. Лермонтов варық сьқармаларында патса вилеген кре- постнолық строіқа қарсы кыресті. Қалқыны тілегіні, қалқыны мүңың сьрлады. Оны тірті бала кезін- дегі өлендерінін өзінен револю- сияны үп естілір тіратың еді. 1830 сьль Франсиадағы іуі рево- лүсиясына қана декабристерді сеп аударылуына арнап қазқан өле- дері қалқы революциялық кыреске қақыды, „Вадим“ деген әңгіме- сінінде крепостниктерді (васы вай- ыларды) ромесіктерге қарсы кыресіп суреттеді. Ол, білі қалқы қақында, қалқыны вьрге вольды.

Лермонтов өмірінін соқы кезінде: „Вьздің заманың геролла- ты“,—деген тамаса реалистік ро- маны қазды.

Лермонтовтың қалқыны, ызалы қана қалқыны өлендерінде өз дә- ілііндегі ең алдынқы қатардағы адамдарды тілегі, мақсаттары сь- ланды. Лермонтовтың сьқармалары Пушкиннен кейінгі огъь әдебиет- тіні вьр өсу кезеңі вөр есептеле- ді. 1840 сьль, февраль айында, Ler- монтов Кавказға екінеі рет сеп аударыды. 1841 сьль Лермонтов Петербурғға қайтып келіп, әдебиет ісімен вьр қола сьюйдану үеіп, өзінін армиядан востаны туралы тілек қойды. Вьрақ, ол тілегі қавы- данвады. Содан Кавказға қайтып вара қатыр, 1841 сьль 15 іуі куні, қолда, дүлелде қайтыс вольды. Пуш- кин сияқты, Лермонтовты да патса самодерсавіасы өлтірті.

Лермонтовтың сьқармалары, патсаға лақнат алып, қалқыны сьі- ген қалқыны, кысқы өлендері вьздің вадқыты Совет қалқыны үеіп өте қым- пат қазына, вадқыны мүра.

SARQYB EGJN ÇAIQALBP TOLQOJANDA

(1837 сьл)

Сарқыб егін қалқыны толқыанда,
Çел гулер, қас ақылар сьлдаса,
Вақыда қызы өркі қасығылыр,
Қалқылар қасы қарғақ оны ұрласа.

Сьр вьркьлір ісіні вьрқыратыр,
Қызы інір немесе алтын танда.
Мақан вадын ісінен кымсы гьлдер
Васы ізер, сәлем етір, сьлқыанда.

Салқыны вьлақ арнада олар ақса,
Қылым вьр велісіз оіқа ватса,
Вьлдылар, сонда вьлақ, мақан ұрғақ
Өзі көрген аймақтың сьры айтса.

Қанымың сонда тарғақ қовалқы,
Қазылар маңдайымың құрысқан,
Көремін сонда көккен құдай сьзін,
Таватың сепден вадқы — ығыстарды.

QOC RESEI

(1840 сьл)

Қос Ресеі, сьлыр тазармақан,
Мырза елі, құлдар елі—куні қатыр,
Сьздер де, көк мүнділер сен қарақан
Сепдер де сақынысты көпсіз қалқы.

Мүмкын Кавказ тауынан өгі вадыр,
Өзімді патсадан қасырармын,
Сақ құлақы вьтелір керен воіар,
Көзі септес көреген патсапын.

ALBOMOJA! (Baironnan)

(1830 сьл)

Қаранда қалқыны вейіте
Сьлаусыға ол салар.
Сондай-ақ насар бүл вейте
Көзіңді сенің тарты алар.

Егер, көр сьл өткенде
Оқысан ақылы сөздерің,
Еске алып сьіген кездерің,
Ойлан, ақылы өлді деп,
Сьрегін мұнда көмді деп.

Аударған: Дайрекөв Секеп

Анн. Гайдар

Сук пен Гек

(Ҷалғасы, басы җупналымыздың 3, 4, 6 сандарында)

Сук пен Гек мұны көңілдеріне аур алып қалды. Өйткені, Сукті мес қарғын деді, ал Гек әкесіне Суктен де гөрі басымырақ ұқсасын деп ойлайтын.

— Қалайса келіп қалдыңыздар, сонь айтыңызсыз?— деді стороғ, анада қарар тұрып— Сыздерге келіндер деген қавар болған жоқ еді,— қой.

— Қалайсаңнан болған жоқ? Келмесін деген кім еді?

— Әйтеуір, келсін деген жоқ болатын. Сегізіннің телеграммасын мен өз қолыммен стансияға апардым, онда: „Екі җетідей кідіре тұр. Біздің партия тьқы-тайаң җұмыспен талғаға җүргелі җатыр“,— деп атқын җазылған болатын. Сегізін— „кідіре тұр“,— дегеннен кейін, кідіре тұру керек еді,— ал сіз өз бетіңізбен җығыр қалқанысыз.

— Қандай телеграмманы деісіз?— деп сұрады ана.— Біз есқандай да телеграмма алғанымыз жоқ, — өз сөзің қуаттарыңдай адам іздегендей-ақ ол Сук пен Гекке җасқалақтай қарады.

Бірақ, оның назарын аңлаған Сук пен Гек қорққан тырде, нәтиже-бір көздерін надьрайта қарар пек үстінде, іргеге қарай сегізін-сектер җылыса тусты.

— Балалар!— деді ана, балаларына кудіктене қарар.— Сөңдер мен жоқ җерде телеграмма алып па едіңдер?

Пек үстінде құрғақ җаңқалар ырғырғыр җығырлаиды, бірақ сұранға есқандай җауар болмады.

— Айтыңдарсыз, масылар!— деді ана сол уақытта, — сөңдер, дәуде болса, мен жоқта телеграмманы алып, оны маған бермеі қойған җығырсыңдар?

Арада үлгіесе секунд өтті, сондан кейін пек үстінде бір тегіс, қосылған, барқыраңқы дәус естілді. Сук, җуан дәуспен соза тусты, ал Гек җыңкелеп қулықы-ла соқты.

— Менің өлген җетім осы

екен қой,— деп ана дәустар-җығырды.— Мені көрге арағыр еңгізетіндер де осылар. Қойыңдар енді құрғырлар, вақыра бермеі, істің мәңі-җайын айтыңдарсыз?

Сегізіннің көрге баратын дегенін естіген Сук пен Гек җылауды бүрнәңдәнен да ағы кысеіте тусты җана бірінші сөзің-бір җығыр, кінәні җымыр-күрестен бірне бір җығыр, өздерінің өкіністі еңгімелерін бір ырғыра уақытқа дейін созды.

Мұндай адамдарға не істесіңіз? Талақпен ұрамысың? Түрмеге җауармысың? Қой-айақын бүрәулар каторғаға җөңелтермісің? Жоқ, сегізін оларға бұл сияқты еснәрсе де істеген жоқ. Ол, қатты күрсіңді, балаларына пектің үстінде тұрғандарында сұрттыр, тез җығырлар деді, ол енді не істеу керек екендігі җөңінде стороғпен ақыласып сұрай бастады.

Стороғ, зерттеуі партияның җедел бүрғы болатын Алқарас җайғалына кеткенін, бұл сапардан қалай да он күнсіз келе алмайтындығын айтты.

— Бірақ, енді біз осы он күнге дейін қалай күнелтеміз?— деп сұрады ана,— өзін-өзімен бірге ала келген есқандай азығымыз да жоқ еді.

— Несі бар, тап осылайса тұрасыз!— деді стороғ.— Нанды мен беремін, анау қойыңды да сілайын, терісін ырғырлар тастар, асыр җөңдер. Ал мен, ертең екі сөтке-дей уақытқа талғаға кетемін, ондағы қақпандарымыз байқар қайтып керек.

— Мұны тіпті дұрыс емес!— деді ана.— Біз қалай җалғыз қаламыз. Бұл арамен таптығымыз жоқ. Ал, бұл ара қалың орман, аңдары бар...

— Мен екіне ымырдымызды беріп кетемін,— деді стороғ.— Отын ырғырманның астында, төбенің ар җағында бұлақта су бар. Анау қарсықта җарма тұр, тұз қалыңда. Ал енді— тұрасың айтқанда — сен-

дерді әділеп отыруға менің де уақытым жоқ...

— Арырай өзі өте асыл ақай екен,— деп ырғырлаиды Гек Сукке.— Сук оған бір де бірдеме деп көрсеқ қайтты.

— Одау дерсің!— деп Сук, ат тонын ала қасты.— Өйтетін болсақ ол бірді уыңаң қыры җығырмеіме. Сен асыра, парам келсін, сонан кейін оған осының бары де айтамыз.

— Парам дейтін несі бар! Парам көрке дейін келмеді. Ал, маман болса қандай уақытта отыраптын көрмесің бе.

Гек сегізіннің қасына келді де оның тізесіне җығыр отырды, сөйтті де ақылыра қарақын туып, оспадар стороғқа тықсие қарады.

Стороғ үстіндегі тері тонын сөңті де столоға җығырға тайана келіп отырды.

Стороғдың тонынның ырғырлар веліңіне дейін җығыр, салпылар тұрған бөлек терісін Гек сонда бары бір-ақ көрді.

— Пектің ісіндегі сорпаны ал,— деді стороғ анаға.— Анау сәкінің үстінде қасықтар мен тегестер тұр, отырыңдар, ісіндер. Мен тонынды җамаймын.

— Үлгіесе сегізін, — деді ана оған.— бдыстарыңды өзін әкел, бір-ге қонақ асы бер. Ал, тонынды маған бер, Мен сенен көрі җығыр җамаймын.

Стороғ ол кісінің бетіне қарамақсы болғанда Гектің тықсиген җығыр көзінің қыбыр тусты кетті.

— Охол Сіз, менің, байқанымыса, қығардың өз-өзіңсіз қой,— деп күнжіледі ол, сөйтті де тонын анаға беріп ырғыр-айақтары әкелу үсің сәкіге барды.

— Бұл қайда җығыр айтылған?— деп сұрады Сук, тонын җығырды көрсетті.

— Аю мен сәл җаңқалдасыңқы-тап қалғанымы. Міне, көрдің бе, айтыр кеткенін,— деп стороғ сүйсі-соқ җауар берді де, ісінде сорпа-

сѣ бар атт сѣкенѣ stol ystjнѣ
ѣкер qoidь.

— Estjdjn ve, Gek! — dedj Cuk,
storoc senekke сѣѣр ketken mez-
gjde. — Aiu men tѣvelesjм deidj,
sondьqtan da ol vugjn osьnda
aculь volu kerek.

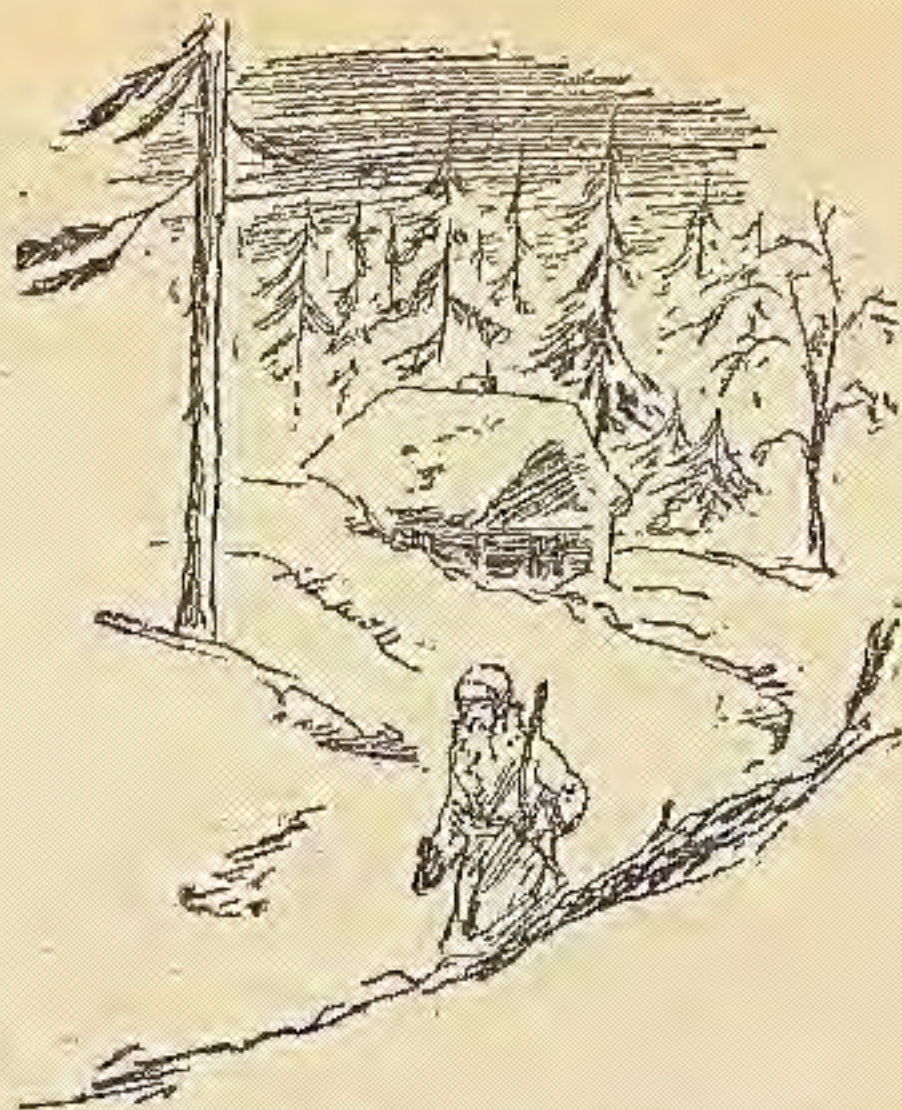
Mьнѣ vѣrjn Gektjn ѣzj de es-
tjр ѣatqan edj. Bjaq, ol eckjм-
njd de, meilj aiumen talasьр, tѣ-
velesu qolьnan keletjn adam vol-
sa da, cecesjn renѣtujн ѣaqtь-
maitьн edj.

* *

Ertenjне, таң sarqaiьзымен-ақ,
storoc мьнѣѣн, qарсѣѣн аьр,
qasьна itjn ertep, иѣыларьн vailan-
дь da ormanqа kettj. Endj yige
vьlardьн ѣzj ie volьр qaldь.

Olar yceuj serjktesjр suqа vardь.
Tjk qia ѣaqrар tастьн тьvjenen,
qaiьн qardьн arasьnda, vьlaq
aqrьр ѣatьр. Vьlaq aqrьр ѣatьр. Vь-
laq suьnan cainekten сѣqқanda-
aқ qalьн vи сѣqадь, vьraq, Gek
qainardan сарсѣqan suqа sausa-
qьн vатьгьр edj, sudьн suьqьн
aiazdьн ѣzjnen de vasьm eken.

Sodan keijn olar otьн tasьдь.
Balalardьн cecesj orьs pecjn ѣa-
qа almaitьн edj, sondьqtan da ot

kѣrke deijn tьtanvadь. Bjaq,
onьн esesjне, otьн tьtanqanнан
keijnгj qьзыр ѣanoqandьqь son-
dai qarsь qavьrқadaqь terezеge qat-
qan qalьн qьrau, mьzdar tez erjр
kettj. Terezenjн ѣinegjenen kѣk
taulardьн ѣaqrарь, qьzdarь, aqac-
tarьна saubьsqandar исьр qonьр
сьrgen, irjм-irjм toqai da kѣrjне
vastadь.

Balalardьн cecesj tauqь аqтар-
malaudь vjletjn edj, vьraq qoian
soьр kѣrgen emestj, sondьqtan

da kѣр uaqьt qoianmen ѣufe
voldь.

Cuk mamasьна сьн ьntasьmen
kѣmektestj, onьсь ycjн oqan qo-
ianнѣн qьirьсѣѣ tidj, yirjidek сьn-
dj qьirьсѣѣн ѣenjdгj son-
dai, egerde onь pecjn ystjnen tѣmen
qarai tastар ѣverse, ol ѣerge para-
cuttai-aq qalqtар keijр tьsedj.

Tyskj tamaqtарьн jсjр volqanнан
keijn yceuj de seijlге сѣqь.

Cuk mamasьна ѣzderjmen vьrge
mьnѣq nemese mьnѣqьн patron-
darьн volsa da ala сѣq dedj. Bja-
raq, mamasь mьnѣq аьр сьrme-
dj.

Qaita, tьrtj, ol mьnѣqь ѣdeij
en vьjk jlgekke ararьр qьstьrdь,
sonda keijn orьndьqqa сѣqь da
patronardьн en ѣoqarqь sѣkjге
qoidь, seittj de Cukke, egerde
vьrde-vьr patronдьн orьnan qoz-
qaitьн volsa ѣmьrden ymьtjndj
yze ver dep eskerttj.

Cuk qьр-qьзы volьр, dereu
anadaй ѣerge oqcau сѣѣр kettj,
ѣitkenj, sol uaqьtьн ѣzjnde-aq
vьr patron onьн qaltasьnda сьr
edj.

* *

Vьl seijl ѣte таң qalarьqtai
voldь! Olar ѣalqьz aiaq jzге ть-

SSSR dѣn saxmat чемпионkasь Rubseva qoldastьн (sol ѣaqtарь) Qazaqьна pedagogikalьq institutnьн studentterjmen
saxmat oinar otьrқan kezj.

şyr vjynjn sonynan vjy çivar vñlaqqa qarai kele çattı. Çoqar vjkte vzoarlı kek aspan çarqıradı, kek taudın naızadaı vjkk çartastar ertegjnjn kymbezjmen mınarasy sıaqtı aspanmen tjldesjr tır.

Çan-çaqtı qaptağan, aıazoja moñın sñnvaqandai saubısqandar çylyqtadı. Qara aqactıñ qalıñ vñtaqtarınñ arasynda çypos tıñdar sekjredj. Aqactardıñ arasyndaqy yırjldək qardıñ betjnde kormegen andar men qıstardıñ adam tapırqarlıqtai jzderj sairap çatır.

Taıga jeynde, elde qalai vjrdeme satırıp dyrlıgjr kettj. Bu vñtaqtardı çausatır tömen qarai qılarp çatqan, aqac vasıñdaqy mızdaq qarlar volıoqa tıjs.

Bıñın Gek Məskeude tırğan kezde, vıjndel çerdjn çyzj Məskeu çyqar, vasqaca aitqanda, qaida da volsa keceler, yiler, tonarlar, tramvailar çana avtovustar var çyqar dep oılaitın.

Endj oqan vıjndel çer vjkk, aqactı çyñs ormanın qana tıratıñdai volır koryndj.

So! sıaqtı, egerde çoqarđan Gekke kyn saulesjn tegetjn volsa, ol vıjñ çer betjnde çañvır da, vılt ta çoq, dep kəmjl senetjn.

Ekj kyn oıjr ycjnej kunge aıhaldı, storoc oıj çoq, qar vasqan kjkental yige endj çañvır tenetjn dedj.

Əsjrese, keçkj çana tyngj uaqıtar çorqıñbetı voldı. Olar senektj, esjktj tavandatır vekjır aladı, çarqıttı koryp andar keljr çyreme dep terezenj de çyñqar çaur tastadı, qaita, adam sıaqtı emes, anıñ otlan çorqatıñın eskermeıdj de.

Pectjn mırçassyñan ədetteğjdel, çel gulese, al ıtıqır soqqan vorasın çyrcıq mızdaq qardı yıdjñ çañvırasy men terezelerjne aidar əker ıqsırsa, olarqa əlde neler yige keljr kılıgjr tıñmalap çyrgen sıaqtı volır koryndj.

Yı jeyndegjler pectjn ystıne çatır ıtıqtamaqçy voldı, cecesj valaıarına kory uaqıtqa dejn etkendegj ertıylj xıkala, ertegjler aıtımen voldı. Aqıñda, kezj jıñıj te kettj.

— Çuk, — dedj Gek, — sıqırcılardıñ tek ertıylj xıkalalar men ertegjlerde qana volatıñ qalai? Egerde, olar kədjmgjdel aıqın tyrde volsa çaiter edj?

— Koz valıucılar da, saltandar

da volsa deısjn qolı — dep sıradı Çuk.

— Çoq, — dep aı-tonıñ ala qactı Gek, qıvaçatır, — saltandar demetjn, olardan ne çyjadı deısjn! Vjz sıqırcıoja: parama ıtıyr varır, vjzçjn osıñda aldaqacan keljr çatqanıtızdı aıtır kel, dep sıraqan volar ma edjk degenjn qol.

— Gek-ai, ol nemen ıtıyr varadı deısjn?

— Nemen volıñ... Qoldarın sermeı me, nemese ətteıjr vjrdeme etjr ıtıyr varıñ ma. Qalai ıtıatıñın onıñ oız de vjledj qol.

— Kəzırgj uaqıtta qoldı sermer ıtıoja volıñdı, kyn sıñq, — dedj

Çuk. — Menjn çolqavım qandai çaqı, al sonıñ oıznde de, kesjgen aqactardı tasıqan uaqıtta qoldarım ysır kete çazdadı.

— Çoq, Çuk, sen dırıñın aıtır, ne degenmen çaqı volmas pa edj?

— Men vjmetjn, — dep tolırdı Çuk. — Qora jeyndegj astıñda yide kopten berj tıratın vj aqsaq adam senjn esjnde var çyqar. Ol, vjrese toqac nan, vjrese çyñm satır sauda jstetjr, yıjne nese tyrlj qatıñdar, kemjiler de keljr çatıñ, aqsaq olardıñ: çaisıñ vıqıtıñ, çaisıñ vıqıtıñ oıjr syretjñ volçar aıtır veretjn.

— Ol, dırıñ volçatın çyqar?

— Vjmetjn. Men tek, milıtsia keljr onı alır ketkenjn, onıñ yjnen vasqa adamardıñ kory mıljkerjn taıyr alojanın qana vjlemjn.

— Onda ol, valger emes, çulık volqan qol. Solai emes per

— Ərine, çulık, — dep maqıldai kettj Çuk. Men, tırtj valger atavıñın vıjñde çulık dep oılaitın. Kəne, oızñ aq aıtır, ər tesjkten otu çolıñan keletjn volqanın keljn de, ol nesjne çıñm jstesjn. Tek ətteıjr oızne ne kerek — çamıtır

qatıdı vjñ. Gek, sen ıtıqtasan demjn, vıj vjñ men endj senjmen əngj-melespetjn.

— Nege?

— Əitkenj, sen çai-çatı çy çatıraqıñ çozdata veresjn, al ıtıqtan uaqıtta sonıñ vıj vjñ de tıyne kjredj, sodan keıjn, əldai, tızemen, çyñtaqpen tyıgıçetı vastaisıñ. Kесе sen men jcke ıñq etkızjr vjñ tyıdjñ, sonıñ oızñ çaqı qol, dep oılaitıñ?

Tertjncj kynj tanerten anaqa otın vñtaoja tıra keldj. Çolıñın etj aida qacan tausıloqan, onıñ syıkerjñ saubısqandar alır ta kettj. Tyskj tamaqqa esjmdjk maıñ çatır, sarımsaq salır votqa çana çasadı. Nan da tausıloqan edj, vjraq ana ın taıyr aldı da taptama pısjıdj.

Oıñdailıq tamaq jckennen keıjn, Gektjn çavaqçy çavırtıqçy volır otırdı, al cecesj onı sırtatıñ, çyñvır çoqarlar otır ma dep oıladı.

Ol, Gekke yiden ec qaida çyqradı, dedj, Çukı kındıjr çasıñna ertı de, tanerten pect çydzıratın aqactıñ qu vñtaqtarın çana su əkelu ycjñ qol çana men celek aldı da ketjr qaldı.

Çuk pen cecesj vjrsıryra uaqıt keçjıjr qaldı. Yıge qarai çaitır kele çatqan betterjnde çanalar audarılır ketjr, sular aqtarılır qaldı da su alu ycjñ çaitadan vñlaqqa vardı. Sodan keıjn vñlaq sıñdıtır çyrgen uaqıtta Çukıñ çyñ çolqavı aqac arasynda ıtıñ çatır çolqavı eske tıstj, çarın çolqa kelgennen keıjn çolqavı jzdeu ycjñ taqı da aqac arasynda çaitır vardı. Çolqavı jzder taıyr alır çaitqandarınca ıtıñ çavılır ta kettj.

Olar çaitır kelgennen keıjn Gektj yiden tava alıñdı. Alqacçy vette Gek pectjn ystıñde çolterjlerjñ tasasıñ çasıñna çatıqan çyqar, dep oılqan edj. Vjraq, olai emes, Gek ol çerden de tavıñdı.

Çuk keljırsjr çamıtır qoldı da, Gek ərine, pectjn astıñna kjır ketken volu kerek, dep sıvırladı cecesjne.

Cecesj aculanır, Gekke tez çy dep ırıstı. Vjraq, Gek yn vermedj

(Çalqaslı var)

ALBRTAR TURALB ERTEGJ

I.

Qai qasyr, qai mezgilde, qai zamanda,
Bolqanb anby emes, ol maqan da,
Erteden erlegj vor kele çatqan,
Bul özj ertegj eken el auzında.

Ertegj syqqan emes erjkkennen,
Ertegj söz altyñ terj vergen.
Açarlar, əsjreler, ədemjler,
Qaznasyn el ertekren verj kelgen.

Buldaq sol syqyldy vjr qazyña,
Qazyñanby qaramandar көр, azyña,
Degendei: azdan altyñ, көрten kymjs,
Tyñdarlyq bolsa — qymvat, voi çazyña.

* * *

..Vjreudjn volmasa da ul men qyzy.
Voljrtby çürt tan qalar vjr ögjzj.
Ögjzjdjn əñjn, syqyn suretteuge,
Toqtaldym volmasa da söz negjzj.

Tyksigen tygj taudyñ tynegjndei,
Adamnyñ, çynj çımy vjlegjndei,
Kölçjktei döngelengen көз çanar,
Qolnaudyñ qos çelbezek tybegjndei.

Arqanby çotasyndai çony çalpaq
Ken keude kemdjgj çoq, çatyr çalpaq,
Qos myjz çota çatqan syn syqyldy,
Arasb at çartyñ, vjken aleaq.

Et çendj, emj taudyñ etegjndei,
Qolnau var, qoln çortsa nece kyndei..
Bıraqy vjrat qımyñ qyrtysyndai,
Aitqanda dal anbyñ çete, vjmei.

Qılacaq qılama çar, qızqa tengen,
Demj ıstyq çanar taudai çana sөngen,
Kelmestei syrdyñ sub siraqynan
Barma eken, sıra mündai ögjz көрген?

Qyuar qyrys moñn, çoiqyn çelke,
Alrys çoi çalyqandai, çetjys serke,
Çailaudai çazyq çatyr, çauyññ —
Syveljk syñeu tartqan vjr ken öлке.

Sımsyz sırtqy sımvat, sıaqtar,
Som vjken yj ornındai tulaqtar.
At sıyr acasñan adam öfer,
Asylyr aitqanym çoq, vjlaqtı əlj.

Comıyr çemeleler çese çyçyr,
Köl sub çeldegende vjr-aq qylyr.
Tırtıy kytujnde alrys adam,
Aitqanda əsjrelemei anby syt qyr...

Dyniege sirek keler mündai ögjz,
Özj alyr, özj sülu, özj semjz,
Men emes osylai dep el aitady,
Demender, öjrköj aitucb — sız!

* * *

..Çegjlyr çetjys çjgj çetegjne,
Vjr köldjn əkeljty etegjne.
Köl sub azsñqandai ögjz tırdy,
Degendei: „vjrcuge çetedj me?“

Sjmyjyr ozvyr ədec, tartıy sub
Qaz, yirek, qu qıqalar ısylydy.
Köz tartyr kölemj zor, çatqan vjr köl,
Ekj ırtıar, көtermedj vjr çütudı.

Köl sub ögjz tırdy jeyr alyr,
Tırylar tırdai tulap qaldy valyq.
Vjr çalyñ çel audarqan dönbektei vor,
Avyçyr alas ırdy, susyz qalyr.

Çer savar, çelbezegj çelren qaçyr?
— „Aıtyldym ças qaqqanca kölden naçyr?“
Degendei, qırtıymen qua serjyr.
Köl veñn osyr çatyr, oıran salyr.

Çarlanıyr, çansa, çata, tykij çaly,
Qos çebe tyksidj acu çoqatqaly.
Kök cılan taudyñ tarıy көbesjndei,
Köz tartyr alyr veine, qıvımalı.

ҚҰРБАҚА

Құдық терең еді, сондықтан арқан да ұзын болатын қана сұрға толған селекті қоғары тартқанда арқан сирегішталып көр оралатын. Құдықтың суы қансалықты мөйдір дегенмен, оның бетін есуақтың да күл сәулесі айналар көрген қоғты,—ылайық айтқанда құдықтың ісіне сәуле тусуі мүмкін емес еді. Құдықтың сәуле тусетін қарықаларындағы тастардың арасына сөптер өсетінді.

Осы зерге бір үйі құр бақалар қиналды, теңізде олар бұл маңдыкі емес еді. Ылайық айтқанда, бір көрші құрбақа тоңқалаң асыр мұнда ісер тускен болатын. Сол құр бақа ол күнге дейін қасар келеді. Құдықта малтыр қызір қырген қана еңелден осы араны мекең еткен көксіл көл бақалар сұрға келген құр бақаларды тұрсақпымыз деп, меіманса қарсы алды. Меіманда мұнда үлдегідей-ақ, өздері „құрғақ“ деп айтатын дымқыл тастардың үстінде отырды.

Бір қолы көрші көл бақаның қарғы дүниеге сарар сегір қайтына тура келді: ол селекке құбылған сумен бірге қоғарыға сықты, бір-ақ онда ітм қарғы екен, оның көзі бүлдіріп кетті. Бақтына қарай, селектен қарғыр кетіп аман қалды. Содан құдық түбіне қатты құлақаны сондай, өзіннің арқасын қарай, үс күл ұдайы есінен айрылып қалды.

Қарғы дүние туралы, әрине, ол көр етене айта-алмады. Әйтседе, дүнидегі бар нәрсе құдық қана емес екенін білді. Көзін құр бақа бірдемелерді айтып бере алар еді, бір-ақ ол есәйт сұрақтарға қауар қатпайты; сонан соң одан басқалар қол сұрауды қойды.

—Кемсіз ме, оңбақан сұмпаиы!—деітін кіскенті көл бақалар. Балалары да селінен өзін тартқан: бірінен бір өткен сұмпаиы!

—Мүмкін,—деді көрші құр ба-

қа.—Бірақ, үздің бірін үздің іаки менің басымда қасығыр қатқан ең қымбатты гауһар бар.

Көл бақалар оның сөзің авығсыр тындады, іетері күйгендей құрбақаны мазақтар, құдықтың түбіне күмр беріп сүңгіп кетті. Ал, кіскенті құрбақалар артық алақтарын маңқаздана қығыр отырысты—әр қайсысы гауһар тас менің басымда сықарал деп ойлады. Олар тытыр етпестен отырды, тіпті бастарын дозқалтудан да қорқты. Ақырында: айтты, айтады, үз немізге мәз боламыз? Бұл өзін не құлған гауһар тас деп сұрасты.

—Ол сондайық әдемі, асыл тас, тіпті айтқанда тіл қетпейді,—деді көрші құрбақа.—Ол тек өз ігілігін үсің керек, ол басқаға қорқынысты нәрсе. Бірақ, менен еңді қайтыр сұрамандар, бәрі бір мен қауар бермеімін.

—Ендесе мұндай гауһар менде қоғ. Оны мен қайдан алмақпын?—деді ең кіскі бақа. Бұл бағыр тұрған ұсқынызы бақа еді. Егер, ол басқаға қорқынысты болса, одан келетін мақан қағасыық та аз. Қол оның мақан неге керегі бар, одан да мынау арадан кетіп, құдықтың үстіне сығыр дүниеге көз қыберсем болмай ма. Одан артық тамаса бар деімізін!

—Қол, орнынан дозқалма,—деді көрші құр бақа.—Мұнда сақан бәрі де тамыс, қана сен өзіннің қайда тұрғаныңды білесің. Бірақ, селектен сақтан. Ол сені тығыр кетіп мүмкін. Ал, егерде, сен қалар кетсең сау тамығың да қалмайды. Құртың бәрі мен қысар аман есен мертікпей төмен тысе біледі деімізін.

—Квак—деді қас бақа, оны-

қайқалған көкті көруге ытық болды. Міне, сонның ертенінде таң ертен, сүңілдеген суы бар селек қарыда, қас бақа отырған тасқа кірдіре қалды. Бақаның ітіла воіы қалтырады, қырексінсе де суы бар селекке қарғыр тусыр түбіне сөгіп кетті. Біреу селекті қоғары көтеріп алып, суың қасыр қыберді.

—Әі, вәлем сені меі..деді бақаны көре қойған қызметі. —Мұндай сұмды құтығымда көркенім қоғ!—Сөйтті де ол, алақандағы сақаның, ітімсықыммен теуір көр қар еді, құр бақа мүрдем кете қаздады. Әйтсе де өскелен тырп сөпке тусыр, әйтеуір аман қалды, сөйтп қан-қағнына көз қыберді. Тырп сөр қалың воіыры—нысыр біткен, бір-ақ, сабақтары мен қапрақтарының арасынан, күннің көзі тусыр тұрады. Күл сәулесіне вәленген орман адамға қалай көрінсе бұл өсімдікте құрбақағасондай вор көрінді.

—Құдық түбіне қатқаннан бұл зер алды қайда қағсы екен! Быкілі құтыры воіы осы зерде қалсам да болады-ақ!—деді қас бақа. Бірқабдыру мақтыға дейін ол, сол орында қалты.

—Бұдан кейін не волар екен, ә? Ақыр мен осыңса ұзар сыққаннан кейін, тақтыда жігері барымы керек. Ол, зер вауылар тез қытыр, қолға дейін қетті. Күл сәулесі оның үстің қарғы қылды, тіла воіың тозан васты, қолдың қағасымен өрмелеп қыре берді.

—Міне, құрғақ зер,—деді қас бақа—ітм құрғақ десе де болады. Менің тандаймы көбе вастады.

Міне, ол артың қағасына дейін қетті. Артың қығыне тенге қапрақтар мен құпар істі гүлдер өскен, андай зерде самсақан қалызы вен қекендер де тұр. Мұнда сыматылыр өскен сымауықтар да бар. Осының бәрі кісі сүйсініп қаратылтай. Қабалақтар ісер қырген

köbelekle te körjnedj. Baqa onь, çan-çaqьн çaqьлар көру yejn savaqьnan beçan gyl eken dep oïladь. Qırvaçaqьa vıl әden ty-sjnktj edj.

— Çrkjn-at, men de ñcar ma edjm!—dedj ol.—Kvak, o çrkjn!. Bıl ne degen әsem, ne degen tamaca!

Baqa aзыq-tylğj mol arьq çaqьsьnda segjz tyn, segjz kyp dәuren syrdj. Ol toqьzьncь kyp әzjne әzj: „Taçь da jgerj! Taçь da aıçьa“—dedj. Bıraq, onь nemene iterdj? Ol vıdan da artьq taçь da vırdemenj tava almaq pa? Mymkjn vır ças qırvaçaqьn volmasa көkeçj көlvaçaqьn kezdestjrer? Bygjn tynde çeldjn levjmen qılaçьna vır tanьs dьvьs keldj, vıçan qaraçьanda çaqьn maңda „tıvьsqanda-ry“ tırıvь mymkjn.

— Dyniede әmjr syru eresен çaqьsь eken! Qıdьqtan cьqьp, tyрj cөртjn tyvjne çatsan, odan tozandь çolmen çorçalar varьp, dьmçyl arьqta oьtьp tьpьqsan qalai çaqьsь demessjn. Bıraq, endj vıdan da jgerj varıçьa naçьt çettj. Kөл vaçalardь nemese vır ças qırvaçaqьn jzden kerek. Qoçamьsьz, көpçjlkьsьz çeke tırıçьa volmaıdь—çalqьz çana tavıçattьn көrkj ne voladь! Sөitjр, vaça taçь da çolqьa cьqьtь. Mjne ol, aınalasьna qalьn cөp әsken көkeçj suçьa kez voldь da, kele salьsьmen suçьa qoıьp kettj.

— Bıl çer sjzge, mymkjn, tьm vıçal volar, — dedj çergjlkьtj көl vaçalar. Alaida qırmetpen çarsь aıamьz. Sjz çjgjsjz ve, әlde әiel-sjz ve? Әrine, vıl vәrj vır. Qoç keldjnjl!

Sөitjр, olar qırvaçaqьn yj jçjn көckj oıьn saıvçьna keluge çaqьrdь. Әrine, ol belgijj çaqьdaj: zor çuanьcpen nәzjk ynder әnge vasadь. Qoңaq-azьçьa әrine ectene volmaıdь, vıraq, su degenjnjz telegel tenjz, ketegjnjzce çıfta vere-sjz!

— Men endj jgerj sьrçımnь, — dedj ças vaça.

Ol, kypnen kynge çanabьqqa, çaqьsьbьqqa talььna verdj. Ol, çьmnь çaqьnan çarьq çıldьzdardь көrdj, oraç sьmvattь çana tuçьan aıdь көrdj, ıdaj çoçarьlai tysetjn kundj көrdj, sөitjр, ol oıçьa vattь.

„Tәrjzj әj de qıdьqta ekemjn çol, tek vıl vıvьnçьdan ylken

qıdьq. Әj de çoçarь көterjlmь kerek eken. Әitpese, men armanьma çete almaımnь, qaiçь-xasretten arьla almaımnь“. Sөitjр, ai tolyp, dөңgelektene vastaçьanda veicara vaça taçь da oıçьa comdь: „Mьnanьn әzj qıdьrар kele çatçan celek emes pe eken? Çoçarь көterjln yejn onьn jçjne sьp verjр kjruge volmas pa eken? Mymkjn kypnjn әzj de tek ylkenjrek celek cьqьar? Ol, ne degen zor, ne degen çarьq! Odan vızdjn varьqьmьzqa da oьgn tavьlar edj. Qarь qalman kerek... Çrkjn-ai, kypnjn көzjne vasьma nır qıvьlp tırqanьn qaracь! Anau gauhar tas degenj vıdan çarьq emes cьqьar. Al, on-daj tas mende çoç, sөndьqtan men onьn çoçьqьna qatqьmaımnь da. Bıraq, vıjke көterj-luge qımaraqьn. Çarьq pen çuanьc dyniesjne qaraj көterjle versem deimjn! Bıçan çetelndjgьme men senemjn, vıraq qorçamьn da. Bıl vır aıta qalarьq sapar voladь. Men onь jsteıjm de kerek. Aloçьa, aloçaj Danoçьl çolmen aloçaj“

Sөitjр, ol aloçьa qaraj çorta çeneldj, vılaıca aıtçьanda, әzjne la-ıçьtь çyrjpen çer vaıvьlar çurdj. Sodan çara çolqьa çettj. Çoldьn ekj çaqьnda yler көrjndj, onda çarualar tıradь eken, olardьn gyl-dj van-vaçcalarь var. Baqa tьp-çьp alu yejn osь araçьa kjdjтjр toçtadь.

— Bıl dyniede, nese tyрj maç-lıq var-au osь! Men olardь vı-mencj edjm. Dynienjn әzj—ne degen zor, ne degen tamaca! Mjne sөndьqtan da, ynemj vır oьında oьymaj, onь aralar көru kerek.

— Sөidedj de, ol qarqьp vaçsaçьa kjtdj.

— Mьnan çer ne degen көk-oraj! Ne degen әsem!

— Endj qalai dep en!—dedj çapraq ystjnde oьroçan kapusta, qırtь. — Menj çapraqьm osьndaçь en ylken çapraq, ol çapraq dynienjn çarьsьn çauьp tıradь; maçьan onьn әzj de çetkijktj.

— Kөk-kөk-kөk!— degen daus estjldj.

Bıl vaçsaçьa kelgen taıvçardьn dausь edj. Aıda kele çatçan taıq abьstaçьnь көrejn qıraçь taıq edj. Ol, kenetten kapusta çapraqьnьn ystjnde oьroçan qırtь көre çoldь da, cөçьp aıdь. Qırt çerge qılar irendel vastadь. Bıl

nenj көrseteljnjn, taıq әj de vılmesten, aldьmen vır көzjmen sonan ekjncj көzjmen qaradь da:

— Mıнь ol tegjn jstep tırqan çoç, — dedj.

Sodan keijn ol qırtqьa tene tystj. Qırtь әitjredj-au endj de-gendei, vaçanьn zәresj ıcьp kettj-de, tura taıqьn әzjne qaraj çьl-çı vastadь.

— E, mıньn sengenj var eken çol! — dedj taıq. — Qarandarcь, ne degen çьçьqьc әzj. Sөitjр, taıq qırttan aılaçь kettj. — Mıндаı көkeçj pasьqьn maçьan qaçetj az! Mıньn çırtqьncaqьmь çьvьrlat-qannan vasçьa paidasь çoç.

Qaloçan taıqtar da onьn sөzjn maçul көrjр, jznce keijn qaitь.

— Aılamdь asььp, qıvьldьm-au odan, — dedj qırt. — Kelgen çau-dan seskenәel tırudьn mjne, osьn-daj paidasь var.

Osьnь aıttь da, ol taçь da әzjnjn çapraqьna әrmelep cьqьa keldj, al ças vaça oçan әzjnjn tjekest-jgjn vıldjrdj: әzjmnjn ısqьnsьz tyрjmmen taıqьtь cөcьtqanьma çuanamьn, dedj.

— Mıнь men sjzdjn ne aıttьmьz keledj? — dep sıradь qırt. Odan әzjm-aç qıvьldьm çol. Al sjzge çaraudan çirkenemjn. Menj endj mazalal vermeseñz eken! Mjne, kapustanьn isj aıçьp tur. Mjne, menjn çapraqьm. Öz çaruaçьsь-

... Al, Sokrat cө?

qьппан артық пәрсе бар ма? Alai-
da, қоғарық көтерілу керек.

—Іа, қоғарық көтерілген қон!, —
dedj qūrbaqa. — Қоғарыдан қоға-
рықа сығу керек! Ekeumjzdjn ta-
lavьmьz vjrdel' eken. Vjraq, onda
kəzjr qorqьnьctan kənjjn qocь қоғ.
Barьqьmьz da vjkkе ūmьbь-
mьz керек. — Səitjr, ol қоғарь
qatadь.

Vjr carua yljnjn төbesjne қаса-
qan ūiasьnda көк qūtan отыр, қа-
сьнда mekienj, ekeuj de tūmьbьp
saqьldatadь.

„Olar qalai қоғарь tūradь!“ —

dep olladь vaqa. — O, cjrkn, so-
qan çeter medj!

Caruanьd yjnde ekj ças student
tūradь. Onьd vjreuj aqьn, vjreuj
naturalist edj. Vjreuj, tavьqattьn
əsem çaratьbьs onьd çyregjne
qandailьq əser veretjnjn quanь-
pen çьrlaidь, qьsqaca, çalьndь,
savьttь səzdermen çьrlaidь. Ekjn-
cjsj, çaratьbьstь zertter, əvjr pə-
senjn tyркj maqanasьn vjlr, vь-
laica aitqanda vaqaisaqьna deijn
taldap tekserucj edj. Olardьd eke-
uj de kəndj, çaqьs adamdar edj.

— Mьna vjr vaqa qandai çaqьs!
—dedj naturalist masattanьp. —

Onь spirtj saufqa salьp alu
kerек.

— Sende onьd ekeuj var qol, —
dep aqьn oqan çarsь voldь. Mūnь
mazalar çaitesjn. Əzjn dəuren
syjr çyre versjn.

— Əzj tьm ūsqьnsьz eken!
Qьzьqьp tūrojanьm, — dedj natu-
ralist.

— Egerde, vjr onьd vasьnan
gauhar tastь taubьr alsaq, onda
men onьd cek-qarnьn aqtaruqa
saqan kəmektesken volar edjm,
—dedj aqьn.

— Gauhar tas! — dep naturalist
lьqьnan kyldj. — Çaratьbьs tari-
xьn çaqьs vjlesjn-au əzjn.

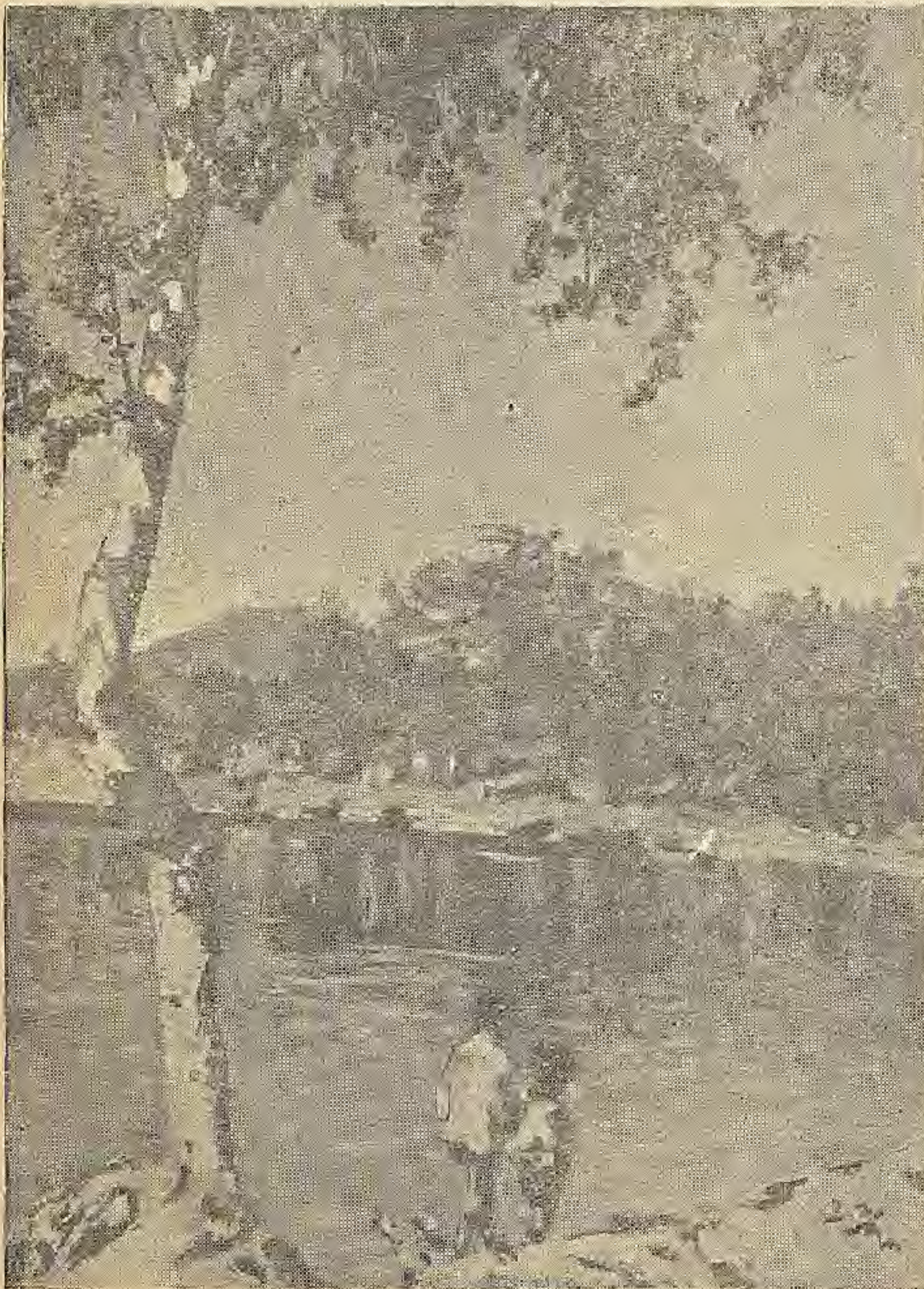
— Nesj var, qalc ūqьmьnda,
çaratьbьstьn jcndegj vjr syikjm-
sjzj volsa da, vaqanьd vasьnda
gauhar tas voladь, demel me? Son-
dai asьl oilar adamdardьd vasьn-
da da volmai ma? Ezortьd vasьn-
da qandai tamaca, asьl oilardьd
volqanьn vjlemjsjn! Al? Sokrat ce?

Vaqa vьdan vasqa ectene de
estjgen қоғ, vəj vjr ol onьd çartь-
сьnda ūqqan қоғ. Studentter
əzderjnjn vətjmen kettj, al, vaqa
spirtj var sauttьn taqsretjn kəru-
den aman qaldь.

— Gauhar tas turals olar da
əngjme qьladь eken, ə, dedj qūr
vaqa. Onьd mendə қоғ volqanь
da çaqьs voldь, əitpese vəlege
ducar volatьn edjm.

Yidjn төbesjnde taqь da tūmьbь-
tьd saqьldaqanь estjldj. Qoraz
kөk qūtan əzjnjn semiasьna lek-
sia oqьdь, al, onьd semiasь vaqca
jcnde seruender çyrgen ekj stu-
dentke odьraia qarar otьrdь.

— Çer vətjnde adamnan өткен
өр көкјрек maqluq қоғ! — dedj
kөk qūtan. — Olardьd qalai saqьl-
dap vara çatqanьn estjсjnder me?
Al, сьпьnda olardьd onьсьnan
ectene de сьqraidь. Olar əzjnjn
səzjne, əzjnjn adam zattьq tьjne
lepjredj. Cjrkjnderdjn tьj çaqьs-aq
ne derjn var! Adamdardьd vjrl
vasqa çaqqa ūzar сьqqan saibьn,
onьd səzjn tysjnetjnder neqūrlьm
az kezdesedj. Mjne, viz əzjmjzdjn
tьjmьzven vykj dьnie çyzn ara-
lavьmьzqa voladь, qai çerde vol-
masьn. Daniada da, Mьsьrda da
vьzjdь tysjnedj. Adamdar ūcudь da
vьlmeidj. Ras, olar vjr onьnan ekjn-
cj vjr onьnoqa, əzderjnjn oьdan
сьqьrəp „lemjr çol“ dep атаqan-

„Çali-çult etken aınada, kymьs sulь. Barabatьdьn
hanasь çьpar, sulь val“.

darь arqьь cыtkьp barьp oьrady, vьraq, oьny esesjne kelde moьndaryn yzьp alady. Vьr! Oсьny oьlasya tьla voьny tyrcьgedь. Dыnie adamsьz da qaran qalmas edь. Vьz de olarsьz-aq oьmьr syrgen volar edьk. Vьzge tek vaqalar men qьrtardy qana qaldьrsa volqany.

„Sьzьde volaьny! — dep oьlady ьas vaqa. — Mьnan ne degen maqaz neme. Oьny oьzь soncama vьjke qalai cьqьp ketken. Men oсь kыnge deьjn mьndai vьjkte tьrqaп ьandy kьrgen emen!“

— Al, oьny ystьne qalai ьyzedь deseicь! — dedь ol, kьk qьtan qanatyп keпjnen ьaьp ьsa ьonelgen kezde.

Kьk qьtannьn mekienь valarandaryna Mьsьr turalь, Nil oьzenь turalь, sol qьr cettegь tamaca saz turalь oьngьme aita vastady. Mьny oьzь vaqada oьte vьrcьzьqь ьanabyq volьp kьrjndь.

— Men Mьsьrda vaьp qaitьmь kerek, — dedь ol. Tьm volmasa menь kьkqьtannьn oьzь, volmasa valarandarynьn vьrь oьzьmen vьrge ala ketse ьaqьsь volar edь. Men olardyп toьlarynda sьy-sipattь kьrsetken volar edьm. Ia, men sьz ьoq Mьsьrda volamьn, — men son-dai vaqьtьmьn oьi. Menьd aьp ьcqaп oьmь, qьlсьnqaп talavьm, vastaqь gauhar tastьп qandaьnnaп volsa da artьq.

Cьnynda, oьny aьp ьcqaп oьь, vьjke kьterьsem dep talьnyь — gauhar taspen ten edь. Oсь talap oьny ьgerlendьre tьstь, kьnlьп oьsьrь, qanabyq, vaqьtqa vьledь.

Sol kezde kьk qьtan qaitьp keldь. Cьp arasynda tьrqaп vaqany kьre qoidь da, ьcьp ker, onca oьdep saqtamaь-aq, oьny dьl veluagьnnaп qьsьp aldy. Tьmsьqьn qьsa tьstь. ьel guьdedь... Mьny oьzь ьnyьsьzdan volqanymen, oьny esesjne vaqa ьoqalyaqaпnaп ьoqalyar, Mьsьrda ьcь. Ia! Ia! Oьny kьzь ьarasьnnaп cьqьp, kьzьjnь oь ьarqь ettь. „Kvak! Qap!“ Vaqa oьldь. Oьny denesь qarsьsьp qaldь. Al, oьny kьzьjnь oь qaida kettь.

Oьny kып nьrь qaqьp aldy. Kып nьrь vaqanyп vastьndaqь gauhar tastь aьp kettь. Qaida akettь?

Bьl turalь naturalisten sьramaqdar, odan da aqьnnaп sьraqandaryп ьon. Ol oьny senderge ertegь etьp aьtьp veredь. Ol ertegьjnь jeьnde kapustadaqь qьrt ia, kьk

qьtannьn semiasь da volady. Oьzderьn oьladyrcьy Qьrt ьap-ьaqьsь kьbelekke ainalady. Kьk qьtannьn semiasь talai taulardan, talai ormandardan asьp, aьstaqь Afrikaqa ьcьp varady, sonda da eп qьsqa ьoldь tauьp, oьzьjnь tuqan ьerь Daniaqa qaita oralyр, vьrьnqь oьnyна keledь. Ia, mьny oьzь ertegьge ьqsas, vьraq vьl сьndьq. Tьrь naturalisten sьraqdarycь. Vьraq, mьny oьzderьn de, vьlesьnder, kьrgensьnder.

Al, vaqanyп vastьndaqь gauhar tas qaida? Oьny oьzь cьnynda qaida kettь?

Oьny kыппen jьdender. Eger, qol-

darьnnaп kelse, kыnge qaradar.

Kыпnьd ьarqььna adamnьn kьzь cьdamaidь. Tavьqattьn varьq oьsem tyrьn kьrge vьzdnь kьzьmьz oьzьrge macьqalqaп ьoq, vьraq vьr zaman-da vьqan vьz ьetemьz. Mьny oьzь ertegьjnь ertegьsь volady, oьny ьasauсь da, qatьsucь da vьz oьzьmьz volamьz.

Oьscadan audarqan:
Qasen Seilxanov

¹Ezop — ertedegь grek eljnь атаqь misal ьazucьsь. Sokrat ertedegь grek eljnь атаqь filosofь, tyр ьarьnnaп ьsьnsьz volqanymen ekeuj de asqaп aqьldь adam volqan.

Qazaqьn muzika texnikumьnde sьnaqьsь „otlicno“ oьtkьzgen M. Malcanov pen O. Xanьnьn muzikalьq ьoqarьmalardy qarap oьtьrqaп kezь,

COLOM-ALEIXEM

Әдебиет тарихы нелер даңқты аттарды, көркем сөздің нелер иль худоқниктерін үледи. Сондайлардың бір — ғазусь-туморист, еврей әдебиетінің ірі классигі Colom-Aleixem (1859-1916 ғ.ғ.).

Оның сын аты Colom Rabinovic, ал „Colom-Aleixem“ — әдеби псевденімі. Еврейлер бір-бірін аман-дасқанда „colom-aleixem“ дейді екен. Мұны ғазықтың assalau maqallikomjine ұқсас. Colom Rabinovicтың осылай аталып кетуінің өзін оның қалқпен өрте қайнаған адам екенін, қалқтың мүңі, қуанышы, ол сезімнің терең тусыне үлестіңдігін, сондықтан да әрбір еңбекке еврей оны өзіне аса қарғын адам көргенін дәлелдейтін факт деп үлді керек. Расында да, оның сьқармаларында қалқтар турмесі деп атаққан паткаль Resei қақдайында еврейлердің правосьздығы алаусьз қаналып отықандығы асқан северікпен суреттелген. Сөздің нақты сын қана қарғын мақнасында қалқ ғазусьсы деген ат оққан ілікті да.

Сотсалисттік әдебиеттің алазы дапыран иль Gorki қа сылардың ізіңде сөйлеген сөзінде Colom-Aleixemды — „ерексе талантты сатирик қана туморист“, — деп бақалады.

Colom-Aleixemнің әдебиет ісіне сындар кјірсүі 1883 сыларда. Бірақ, әдебиетпен сүқылдань, қаза вастауы бұдан ертерек. 13 ғасында сецесі өліп, Colom-Aleixem өгей сецесінің қолында қалады, сондықсы өте қатал адам болоқан. Colom-Aleixem сецесін қарқар, алравит тәртүімен сөздік қазады — тјіне, оның алқасқы „әдеби“ сьқармасының тарихы осылай васталады.

14 ғасында еврей ғазусьсы Мараның әсерімен ескі еврей тілінде „Сіон қызы“ деген роман қазады. 15 ғасында „Робинзон Крузонь“ оқырсықыр, соның әсерімен „Еврейдің Робинзон Крузо“ сын қазады. Colom-Aleixem қас кезінен-ақ әрнәрсенің қолына бақылағы, оны вольтр өседі. Ол, беріңің келе оғы тілінде де сьқармалар қазады, оғы әдебиетің сүйр оқиды. XX ғасырдың васында ол Толстой, Gorki, Короленко, Сехов тармен қал қазадыр Шра-

тында влады. (Gorkidj ол ғызвезьз көреді де).

Өзінің аитына қарақанда, Colom-Aleixem тым сарсаң қазады екен, ұзақ туңдер отығыр үлкен роман, драмалық, трагедиялық пьесаларды тез-тез қазадыр вастады екен. Бірақ, есқайсысы да қарғы көрмеді, васымай қалады.

1883 сылы түңғыс рет оның сьқармалары васырсыз васылыр сықты, ол кезде әдеби сьқармалар да көвнәсе ескі еврей тілінде қазады екен, ал Colom-Aleixem ол қолқа туспей, еврейдің қалқ тілінде қазады сьқарады.

1886 сылы „Stempenin“, 1889 сылы „Iosele-Solovei“ дейтін романдарын вастады.

Алайда, Colom-Aleixemнің үлкен худоқник екенін таңыған романдарынан гөрі, оның тумористік новеллалары, сондықтан да ол, тумористік повелланың қасауысы, тумористік монолог пен диалогтың қасауысы вольтр саналады.

Colom-Aleixemнің өте-өте көрнекті сьқармаларынан:

„Menaxem Mendidjн қаттары“ (1893-1914), „Тевие-молоцник“ (1894-1914), „Moti vala“ (1906-1916) атар өтуге влады, вұлар оның творчествосының көрнектілерінен саналады.

„Moti vala“ ны M. Gorki өте қарғы бақалады.

1910 сылы Colom-Aleixemқа қазақан қатында:

Maulen Nurgbaev

Қ А С Ы Л Қ А Р Қ А

*Қасы қаурақ, қазады көркі,
Күн нұры мен гүлдер өскен,
Талай қандар қиялында,
Қасы қаурақ вольтр дескен.
Қасы қаурақ, қазады көркі,
Мен қуылыр, сыртанасын,
Сені сылар, әнге қостым,
Сүй еліңнің қау баласын
Қасы қаурақ қайна, қуылы,
Туғын, волен күн нұрына
Қас құрақ іс, сайанды бер,
Еліңнің қау вұлынына.*

— „Сіздің кітабыңызды алдым, оқыр сықты, күлдім де, сылады да — тамаса кітап екен!“ — дейді.

Gorki „Moti vala“ дағы қалққа деген даньспандық, ыстық махавбаты қарғы бақалады.

Colom-Aleixem қалқты сүйіңің үстіне, оққан меіліңсе сөген ғазусь, қүдреті күсті қалқ екенін әвден тусыңген ғазусь. Вұл қәйт оның кјікенті әңгімелерінен де, үлкен еңбектерің вұлай қолқанда ар-айғын көрјіңің тірады.

Colom-Aleixemнің „Тевие-молоцник“ дейтін сьқармасының героинасы Тевіенің қызы Godi (күйеуі революционер) ssilkada сүйр, әкесіне қазақан қатында: „Әке! Көп кесікпей-ақ вартық да өзгерді, таң атыр, күн сырады, сонда өз қолдастарымызбен Сивірен сіздерге қайтыр келің, қана дүние қасауға кјірсейтін воламыз, вұқан сенің күсті“, — деген еді.

Godi қателеспеді. Октябрдегі сотсалисттік революцияның қенуі пәтіңсіңде, өздің еліміздің вартық қалқтары сияқты еврей қалқы да отанын тарты, қалқымен бірге Colom-Aleixem де отанын тарты, оның отаны — СССР.

Бір кезде Colom-Aleixem: „Сіңкің-ай, оғы әдебиетіңің океанына бір сүңгің сықар ма едің“, — деп арман еткен екен. Іа, оның вұл арманы да іске асты: совет әдебиетіңің океанында Colom-Aleixem творчествосының қалауы қалыдар көзге туседі, заманымыздың қалқы қелі қеліген сағын, қалау қалыра тускенді влады...

Қақында қана өздің еліміз Colom-Aleixemнің туғанына 80 сылы толу мерекесін өткізді. Рүекін, Rustavelli, Севенколардың күндері сияқты, Colom-Aleixem күндері де сотсалисттік мәдениеттің мерекесіне айнады.

Қазақ қалқы Аванды қалай сүйр оқыса, Colom-Aleixemді де сондай сүйр оқыға тіс қана сүйр оқиды да.

Әңгіме Colom-Aleixem сьқармаларымен қалқымызды таңыстыра үлде, оны қалқымыздың игілігі ете үлкіңіңде вольтр отыр.

Біз вұл игілікті істі қолқа алыр іске асыра вастауымыз керек.

Нәсе Түскіреді

Endjgј kezekte ne tırqanьn vj-lesjnder me?

Тьсқандар!

Menjн ақам Ele vьtjn vjr ҫu-ma voib ьzjnн кjtавьн оқumen voldь. Sol кjtартьн ҫәrdemjmen ol яқса тавайьн. „Somьна — ҫуз“. Тьсқан, тарақан, egeuqиrьq ҫана да vasqa zıandь ҫәndjкterdj qalai ҫoidь әvden-aq yirenjр aidьm deidь ol.

Ol ҫyrgen ҫerde vjrde-vjr тьс-қан tьrј qalmaidь. Vjrqatarь qьrь-льр qaladь, vjrqatarь qиrьльр ke-tedь, әlteujr тьсқан атауьдан дә-неде de qalmaidь. Bиnь onьn qalai ҫasar ҫyrgenj maqan mәljm emes. Qиrпа. Al, vиl qиrпaнь vj-letjn ьzј men кjtавь ҫана—vasqa tьrј ҫан vjmeidь.

Ol, кjtарть ьne voib qaltasьnda saqtaldь da, porocөktj qaqazоја orap ҫyredь. Porocөktjn тьsј qьz-qьst, nasьvai slaqtь яntaqtalоjan.

Онь cemeritse! — deidь.

— Cemeritse degen ne?

— Turtsia vиrьсь.

— Turtsia vиrьсь deitjn qandai vиrьсь?

— „Deitjn“ njн qandai ekenjn kьrsetermjn men saqan?

Ele maqan osьlai dedь. ҫиmьs jstep ҫatqanda одан vjrdene sиrai qoisан ҫаратpai qaladь. Osьнь se-zemjnde men qоla qоlam. Bјz al-qacqь tәcrivemjzдж kәrcјmјz Pe-sәnjн тьсқандарьна ҫasar kәrdјk. Тьсқандар adam aitqьsьz kәp eken. Pesәnjн кyтeuj Moicenјн кj-tap typteucј ekenjn ьzderјn de vj-letjn cьqarsьндar. Ujn kәrsen sьqар qоlоjan кjtар, al тьсқандар кjtарть, әsjrese onьn qalmьrь ty-p-terјn kemјrudј ҫaqsь kәredь oјol. Kjtартьн јeјn-тьsьн kemјrјp, pa-dadan qaldьradь, kәp zıan keltјre-dј. ҫaқьnda ҫана vjr ҫар-ҫана dи-qalьq кjtавьн vьldјrјp tastartь.

¹ Cemeritse—veterinariada qoldanьladь tyckјretјn porocөk.

— Тьm volmasa vjr тynge yijne ҫьberseicј!—dedь menjн ақам Ele кjtар typteucјge.

Vjraq, кjtар typteucј „ҫaraldь“ demedь.

— Tьrјtј varьq кjtарть paidadan qaldьrarsьn, dep qorqьp tьrmьn—dedь ol.

— Men sjzdn кjtавьпьzдь ne dep vьldјrmekrјn?

— Өzјm de vjјp tırqanьm ҫоq, senјn nemen vьldјretјnндј. Әlсе-de qorqamьn. Vjreudjn кjtartarь edь..

Kjtар typteucјmen sәllesјp kәrј-nјz! Aqььnda, ol vјzдж-vjr тynge yijne ҫьbermekеј voldь.

Alојacqь тynј ecnәrse cьqara al-madьq, vjrde-vjr тьсқан ūstai al-madьq. Ele mиnь ҫaqsьльqqa ҫо-гьдь. Onьn oиьnca, тьсқандар po-rocөktjn lјsjн sezјp qоlоjan volar da таrьp oтьrоjan volьь kerek.

Kjtар typteucј sәl ezu tartьp kьllјmsјreidь de vasьn ҫaiqadь, sjrә vјzge ilanvaima deimjn. Bјz-djn тьсқандарь qurtuја cьqqanь-mьz тураль laqар vьkјl qalaqа vel-gјlј volьp qalьrь. Mиnьn vәrјn jstep ҫyrgen kәrcјmјz Pesә kәrј-nedь. Vjr kynј tanerten ertemen vazarоја varьrь da, dьniede vи-lardai тьсқан ҫоlоqьctar ҫоq, dep vјzдж maqtар vьtjn qalaqа ҫalьp-ть. Bиdan vиrьn da Pesә ҫarојаq qиlaqь ҫastьqqa timesten vјzджn kvastь maqtamnen volьp edь. Onan son vјzдж vиrьn eckјm ҫasajma-qan sia ҫasar cьqardь dep ҫar-la-ladь. Egerde, eckјmge sia kerek volmasa, onьn ҫanalaqanьnan ty-ser paida ne?

Тьсқан deitјnder sia slaqtь emes. Varьq ҫerde de, әr yide de nar. Әrine, әr yidјn тьsьqь da var. Vjraq, vјrer тьsьqьн soncama qьuат тьсқаноја camasь keler me? Әsjrese, egeu qиrьqtarоја camasь keler me? Egeu qиrьqtар тьsьqqa pьsқьrьp ta qaramai-

дь. Etјkcј Berenјn aitььna qaraqan da, тьsьqtар egeu qиrьqqa vettei almaitьn kәrјnedь. Ol-ol-ma, Bere-njn egeu qиrьqtар ҫailь aitqanda-rьn тьндар oтьrsaн tьrјtј denen ty-r-сјgedь. Bәlkјm asььndьqtар aita-тьн cьqар, vјraq ҫartьsьn cьn-aq eken deјncј, sonьn ьzјde ҫetkјlјktј.

— Egeu qиrьqtар vjr tar ҫар-ҫана etјgmдж ҫep qoidь, deidь ol. Mиnь cьньm dep ant ete aitadь, ilanvaitьn ҫaraң qaisь. Ekј yiken egeu qиrьq јnderјnen ҫorqalar cьqть da, menjн kәzјmce etјkte-rјmdј ҫei vastadь, deidь. Mezgјl—tyn eken, egeu qиrьqtarоја ҫaқьn varuја qorqьrь. Alьsьraqta tи-rьp alьp; aivat cegјp ьsқьrьp, aia-qьmen ҫerdј tepkјler olardь qu-maq volьrь, vјraq ecnәrse cьq-rartь. ҫanьndaqь qalьrьtь alьp laqьrоjan eken, egeu qиrьqtар mьnq etpesten degenderјn jstei verјptј. Bиdan da ecіene cьqpa-qansьn ysterјne vjr тьsьqть tas-tар кер ҫьberјptј. Egeu qиrьqtар тьsьqть vassalьp, lezde ҫalmar qоirьrь. Etјkcјnjн aitqandarьна ec-kјmјn de ilanqьsь kelmedь. Vјraq ant etјp aitьp tırqanda qalaica ilanvassьn.

— Bjr тynge volsa da menj yijnjzge ҫьberјnjz, — dedь menjн ақам Ele, — men varьq egeu qи-rьqtardьn qarasьn ecјreјn.

— Tьrјtј ҫaqsь! — deidь etјkcј Bere, — men sjzge kәp alоqьs аitar edјm. Tynј voib vјz Berenјn yijn-de voldьq. Al, egeu qиrьqtар ce? Vјrde-vјrј kәrјngen ҫоq!

— Sjz siqьrьсь ekensјz, — dedь Bere menjн aqа ma.

Ertentјne qalaqа varојanda ol, vјz-djn zagovor arqьль onьn yјndegј egeu qиrьqtardьn vjr тynнjnјcјn-de qalai qarasьn ecјrgenјmјzдж aitьp, әngјmelep ҫyрјptј.

Ele vјrdenelerdj kьvјrlep aitьp edь, egeu qиrьqtар јnderјnen cьq-ть da, таudьn vauraiьndaqь ьzen-ge vettedь, ьzennen ҫyзјp ьttјde arman qarai kete vardь. Bere mи-nь kәzјmmen kәrdјm, deptь. Vјraq, egeu qиrьqtardьn одан әrј qaida kelkenјn ol vjmeidь de.

— Тьсқан ҫоlоqьctar osьnda ма?

Osьндаi sиraqtarmen vјzge ke-lucјler kәveidь, yiterјndegј тьсқан-dardь zagovor arqьль ҫоlьp verј-nјzдж sиraidь.

Menјn ақам Ele — әdјl adam. Өtјrјkke ҫань qas. Тьсқандарь zagovor emes, porocөk arqьль qь-ratььn ol kelgenderge aitьp ty-sјndјredь.

— Meilj çyn, meilj çaitan vol-
syp, meilj porocök volsyp, äiteujr
tscqanna qutqarsa volqan! Aq-
sypa qanca alasyp? Ele saudala-
sudy çek köredj. Porocögjm usjn
pälen som, envegjm usjn tygen
som deidj. Ärine, vürnpqysypnan
kövrek süraidy da, ärkyn saypn
qymvattatyr otvrady. Bülai jsteitjn
ol emes, menjn çengem qoi.

Menjn aqam Elenjn çalqyz-aq
kemcjljg] var: ol nede volsa көр
volqanyn täujr köredj: porocök de-
genjn lya toly vjr qarсыq. Bvzdjn
körcj äieldjn kyieuj, kjtar typteu-
cj Moice vjr kyny oqan: „münca-
ny qaitreksjn?“ deuj var emes
pe? Ele onь sөktj.

Тыт volmasa vül qarсыqтн
auzyn vailar, skaf siaqть vjrdene-
ge sayp ta qoimaidy. Varlyqь ke-
tjr qalady da, qarсыqpen menj
onaca qaldyrady.

Ersj көrjnetjn nesj var, veine
atqa mjngen adamdai-aq, men qar-
сыqqa mjnr otvramyn. Qarсыqтн
çarybr ketetjnjn, odan sar-sarqьc
vjrdenelerdjn tögjetjnjn, men qai-
dan vjleijn.

Menjn aqamyn tscqandardь qür-
tuqa çimsar çyngenj de osь po-
rocök qoi. Isj de sondai çaman
esjnnen tandьrarlyqtai. Tögjlgen
porocөktj çinaisьcь dep enkele-
mjn, vjraq çinauqa dərmen çoq,
sevevj tyckjrgjm keljr varady. Na-
sьvaidy vutjn saqcasьmen iskesem
de tap mündai tyckjrtpes.

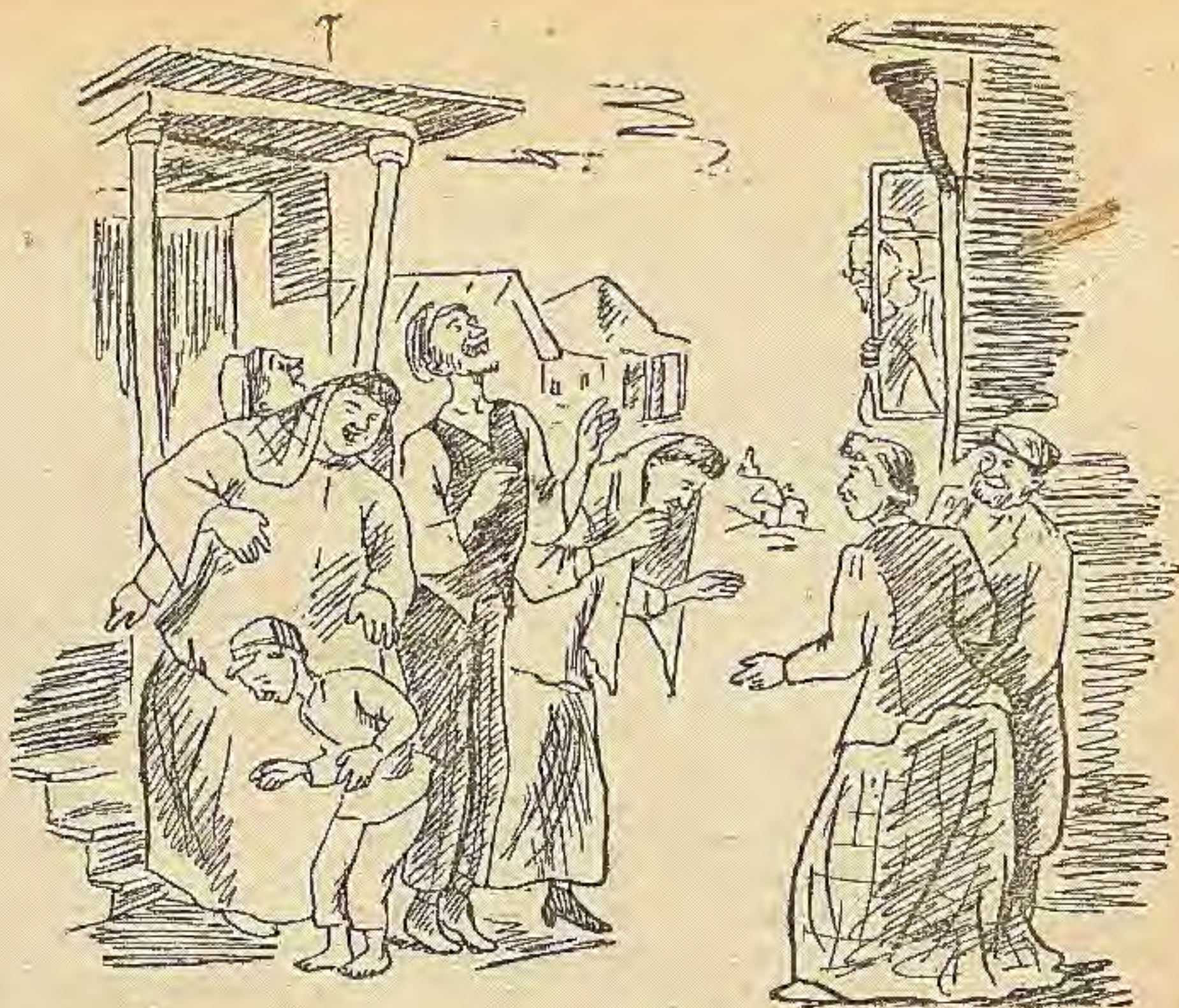
Mymkjn taza-avaqa сыqsam тус-
kjrjm vasьlar, dep көcege çygrе
сыqтн. Васьла та saqan! Тус-
kjrjnр çatqanьтн көрген cecem,
menen jstjn çaisьn vjlgjsj keledj.
Vjraq, ləm-mem çauar çoq, var
volqanь tyckjre verem: „äp-teul“
„äp-teul“.

— Qarqam-au, mündai tūmaidy
qaidan çavьstьrьr alyr çyrsjn?—
deidj cecem. Esjktj, yidj nūsqai-
mьn, vjraq tyckjrujm foqtalar emes.

Cecem yige kjredj de, qattь
tyckjrnyn voь qaitadan çygrjр
сыqа keledj. Ele aqam keledj.
Ekeumjz vjrdel tyckjrnjр çatqanь-
mьzь көrjр aq-taq volady, sen-
derge ne volqan dep süraidy.
Cecem esjktj nūsqaidy. Ele çal-
maçan yige kjredj de, tyckjrgen
voь aqailar сыqа keledj:

— Bū kjm özj... äp-teul äp-teul

Elenjn qattь aculanqanьn көр-
ten көrтер edjm. Çüdyrьqьn ty-
ijr maqan ümtьlqandai volьp
körnjdj. Vaqьtьma qarai oda тус-

kjrjр çyr eken... Äitpese sazaisьm-
dy veretjn edj.

Vjr mezgilde menjn çengem
Broxe keldj Al, vjz yceumjz vyj-
lerjnjzjdj taianьp alyr tyckjre-
mjz-ai ker... tyckjremjz-ai ker...

— Senderge ne volqan? Neme-
nege münca tyckjr njr kettjnder?

Bjz ne deijk? Bvzdjn söileuge
dərmenjnzde çoq. Var volqanь
esjktj, yidj nūsqai veremjz. Çen-
gem yige kjrjр ketjr edj, ekj vetj
otca qьzarьp jlezde qaita сыqть da,
aqama dyrse qoia verdj.

— Bū ne sonca tyck... äp-teul
äp-teul äp-teul Körcjnjz Pesä ke-
ledj. Oda jstjn çaisьn vjlgjsj kele-
dj, tj qatarlyq sama çoq, esjktj
nūsqaimьz..

Pesä yige kjredj de çalmaçan
çygrjр qaita сыqадь:

— Bū ne sender soncama tyck...
äp-teul äp-teul äp-teul Kjtar ty-
teucj Moice keledj. Bvzge qaraidy
da kyledj.

— Äp sätte ne vor qalqan sen-
derge?

— Baiqar k... äp-teul äp-teul
äp-teul deimjz vjz esjktj nūsqar.
Moice yige kjredj de, qaita ky-
ljmsjrep сыqа keledj.

— Bularьnьn ne ekenjn vj-
djm? Men onь iskep te көrdjml

Bül ceme... äp-teul äp-teul äp-teul

Çartь saqat өткен çoq, vjzdjn
varlyq көrcjlerjnjz, olardьn ata-
analarь, aqа-qarьndastarь, tamьr-
tanьstarь, vykjl көce ol cetjnen

vül cetjne deijn yzdjksjz tyckjru-
men völdь.

Menjn aqam Ele, müncaма ne-
den qorьqть eken? Ol, sjrə, mьnai
tyckjrnjр çatqandar vərjn menen
köredj dep oilar qorqatьn сыqar
deimjn. Ele menjn qoьmnan üs-
tady, ekeumjz tasa çermen onьn
çoldasь Pinege varmaq volьp çy-
grjр ala çoneldjk.

Vjr saqat çarym өtkennen keijn
qana, ävdən esjnjzjdj çьp, adamca
tjl qata vastadyq. Ele Pinege vol-
qan oqiqanьn vjrn qaldьtmai ai-
tьp verdj. Aurudy tьndar otvqan
veine vjr doxtordai-aq. Pine onь
өte ьqlastanьp tьndady. Ele ängj-
mesjn alaqtai vergen kezde, Pine:

— Kənj, kjtavьndь maqan ver-
cj,—dedj.

Aqam qaltasьnan kjtavьn aidy
da, Pinege vere qoidь. Pine kjtar-
tьn sьrtьn oqьp qarasa „somьna-
çyz“ deljnptj. Bes sausaqтн çar-
demjmen çoq nərseden aьna çyz
som tavudьn amaly, vasqa.

Pine kjtaptь pectjн көmeijne
laqtьrьp çьverdj.

Minut өtkence Elenjn kjtavьnan
vjz usь kyl qana qaidь. Çalqyz-
aq pectjн vjr çaq vürьcьnda ävden
çanьp volmaqan vjr çapraq qaqaz
körnjр çattь. Bül vjr çapraq qa-
qazdaqь „ce-meritsa“ degen ça-
zudy äreç-äreç qana oquqa vola-
tьn edj.

Oryscadan audarqan: Saqьnoçali
Seitov

Ҷақсылық пен Ҷамандық

Вилноў еткен заманда Ҷақсылық Ҷамандық атты екi адам во-
лырты.

Вјr кунј Ҷамандық Ҷол Ҷурјр кете Ҷатса, артынан вјr атты кјsј Ҷетјртј. Екеуј Ҷөн сјрасыр, Ҷајда вара Ҷатқаньн вјsјртј. Оl келген Ҷақсылық екен. Сонда Ҷамандық тјрр, Ҷақсылық сен менј артына мјngестјре кет,—дептј. Ҷақсылық: оlај воlса сен кәзјr тына атқа мјnde, вјr аз Ҷурјр атындь вайлар Ҷајау кете бер, сонсын мен Ҷетјр, атрен вјr аз Ҷерге Ҷурјр, сајан тақь вайлар кетермјn, сөйтјр, вара тын Ҷертјzге кезек мјnјr Ҷетейк. екеуј-мјz мјngессек атқа қыпн сојар,—дептј. Сонан сон Ҷамандық Ҷарат деп, атқа мјnјr кете берјртј. Ҷақсылық Ҷолда әвден ҶарҶарты. Ҷамандық атқа мјnјr алыр сол, кеткенен Ҷақсылықты есјне алмастан кете берјртј. Ҷақсылық ҶарҶар қалыр, кекке Ҷақын вјr куркеге келедј. Јсјне кјrсе Ҷан Ҷоқ, вјraq, ортада үлкен Ҷазан асулы тјr екен. Ајдалада Ҷајнар тјrојан не қы-Ҷан тамақ, дәм татаын деп сьнтақьнын йсєн ватыр дәм татады да, куркенјn төвесјне сьоыр Ҷатады.

Вјr вақтыта: Ҷасқыр, тылкј, арыстан үсеуј келјr куркеге кјrртј. Тылкј тамақты кере салыр, оlвай тына тамақтан вјreu Ҷертј деп вайвалан салды. Ҷасқыр мен арыстан екеуј: кјm Ҷеуеј едј; адам келетјn Ҷер ме, вл Ҷер деп кейгесјn, үсеуј отыр тамақ Јсјr әngјмеге кјrјsedј. Арыстан, Ҷасқыр, тылкј үсеуј көрген вјlgenderјn айтсды. Арыстан мен Ҷасқыр тылкјге: „тылкј сен не көрдјn не есјртјr, не вјldјn“,—дедј.

Сонда тылкј тјrр: „Мен вјr Ҷерден вјr алтын көрдјm. Pәленсе вайдьн қьсташьнын Ҷасындағы Ҷаман қьсташьн ортасында вјr сүтем Ҷердјn астында қүмьга алтынды кунде Ҷарауылар Ҷарар келетјn“—дедј. Сонда Ҷасқыр тјrр: „Мен кунде рәленсе вайдьн қойьнын араьнда үлкен ала тоқтылы Ҷарауылар келетјn. Сеवेश оl вайдьн ашыр Ҷатқан воl Ҷеткер қызы бар, ем қыса да Ҷазы-

мады. Ҷана да онын емјn еекјm вјlмеидј. Вјraq, мен вјlemјn, оl қызы Ҷазатын ала тоқты. Ала тоқтылы соыр, екресјмен Ҷақса Ҷазылады. Тақь оl вай Ҷар салојан, кјmде-кјm осы қызымды Ҷазса со-Ҷан осы қызымды беремјn деп, онын емјn еекјm тауыр айтқан Ҷоқ. Тауыр айта алмады да“—дедј.

Арыстанға кезек келген сон, арыстан тјrр: „Мен де тынде ватыр тylenece вайдьн қылысьнын вјreuјn Ҷер келетјn. Оl вай менј есуақтыта йстай алмады. Ҷана ма-Ҷан онын есвјr қылысь қыр Ҷете алмады. Ҷетейн вјr-ақ таы

бар. Оl таі рәлен тоқайдағы қылысьнын Јсјnde, сол тајдан васысьнан мен қүмьыр кететјn. Ҷана оl вайдьн Ҷар салқань бар: „Кјmде-кјm менјn қылымды Ҷер Ҷурген арыстанды йстар берсе, сојан вјr үјr қылымды беремјn деген“—деп әngјmelerјn тауыр йіqтар, азаннан тјrр Ҷүмьстарьна кетедј. Ҷақсылық вайық әngјmenј есјтјр алыр дүана қүсар вайдькјне келедј. Вақыс сияқты мусәрјr адам волојан сон, қүрметер Ҷоқарь сьоырдыз дедј. Ҷақсылық, қызық Ҷарар,—валаны емдетпей қыларьндар қой, неқыр осы вақтыда дейн

„Ҷоқ, мунда вјr пәле бар, мен тьs керейncј“.

55

10000